

Col·lecció Cristianisme i Justícia:

- 1 — **E. Rojo.** *El sindicalismo en la década de los ochenta.* 150 ptes.
- 2 — **V. Codina.** *Lluís Espinal; un català màrtir de la justícia a Bolívia.* 100 ptes.
- 3 — **J. Sobrino, P. Richard, G. Arroyo, J. García-Nieto, J.I. González Faus.** *Futur de l'Església europea?: Parla Amèrica Llatina.* 150 ptes.
- 4 — **J. Vives.** *Teologia de l'alliberació: comentari al document Ratzinger.* 100 ptes.
- 5 — **C. Clements.** *Mort i vida al volcà de Guazapa (El Salvador).* 150 ptes.
- 6 — **F. Cardenal.** *Carta a mis amigos.* 125 ptes.
- 7 — **C. Bravo, J.I. González, J. Vives.** *Taula Rodona sobre la Teologia de l'Alliberament.* 125 ptes.
- 8 — **J. García-Nieto, E. Rojo.** *Atur, Treball, Planificació de futur.* 150 ptes. (en català i en castellà)
- 9 — **J. García-Nieto, L. Magriñà, J. Travé, J. López.** *Grans Injustícies d'avui, (1.ª part: anàlisi social.)* 250 ptes.

en preparació:

- **J.I. González Faus, J. Rambla, F. Manresa, R. Sivatte, J. Vives, J. Renau, T. Iribarren.** *Grans Injustícies d'avui, (2.ª part: reflexió teològica; 3.ª part: criteris educatius.)*
- **J. Travé, J.I. González Faus, R. Sivatte.** *Blocs militars, armamentisme, (estudi tècnic, reflexió cristiana).*

GRANS INJUSTÍCIES D'AVUI

1ª part: anàlisi social

Joan N. García-Nieto
Lluís Magriñà
Joan Travé
Jordi Lòpez i Camps

quaderns

"cristianisme i justícia"

GRANS INJUSTÍCIES D'AVUI
1ª part: anàlisi social

Amb la col·laboració del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, aquesta publicació és enviada a una selecció de 300 biblioteques de Catalunya.

CRISTIANISME I JUSTÍCIA, Roger de Llúria, 13
08010 Barcelona - Tel. 301 23 50

Edita: LLIBRERIA EDITORIAL PROV. TARRAC., Rosselló, 223. 08008 Barcelona.

Fotocomposició i muntatge: E.T.N.S.A. València, 244 - Tel. 215 27 39

Imprimeix: Gràfiques Abelló. Tel. 301 45 48

Dipòsit legal: B. 17.126-1985.

Novembre 1985

Sumari

1ª part: Anàlisi social

1. Joan N. García-Nieto
Pobresa i Atur a Espanya 5
2. Lluís Magriñà
Desigualtat socio-econòmica entre el Nord i el Sud 20
3. Joan Travé
Una societat recolzada en la cursa d'armaments 30
4. Jordi López i Camps
Crisi, Utopia i Solidaritat 43

2ª part: Reflexió teològica

3ª part: Criteris educatius

(apareixeran en un segon Quadern)

Aquest Quadern i un altre que apareixerà tot seguit recullen les ponències del curs que el Centre d'Estudis Cristianisme i Justícia impartí a Barcelona (Fòrum Vergés) i a Lleida (Parròquia de St. Ignasi), l'hivern del curs 1984-85.

Els Autors de la 1ª part són:

- Joan N. García-Nieto, jesuïta, sociòleg, Cap de l'àrea social de Cristianisme i Justícia.
- Lluís Magriñà, jesuïta, director d'Intermón i president dels "Organismes no governamentals per al Desenvolupament" d'Espanya.
- Joan Travé, jesuïta, professor de sociologia i filosofia social a ESADE.
- Jordi López i Camps, seglar, biòleg, President de CPS d'Espanya.

POBRESA I ATUR A ESPANYA:

Reptes d'avui; com cal planificar el futur

Joan N. García-Nieto

En iniciar el curs sobre LES GRANS INJUSTÍCIES D'AVUI i les interpellacions que plantejen a la consciència cristiana, hem de dedicar un espai preliminar a la reflexió sobre la realitat del món que ens envolta, d'aquest primer món al qual, ni que sigui de forma perifèrica, nosaltres pertanyem.

Les reflexions dels capítols següents, sobre el tercer món, sobre l'escàndol de l'armamentisme i sobre la cultura de la crisi, deixaran el camí obert per a la reflexió teològica i per a la recerca d'alternatives coherents en els camps educatiu i social.

I. EL "QUART MÓN" ENTRE NOSALTRES

La realitat de l'atur és, sens dubte, una de les manifestacions més inquietants de les noves formes de pobresa, marginació i injustícia que avui afloren dramàticament al nostre costat.

No podem, tanmateix, oblidar que, al costat de l'atur persisteixen encara, de forma molt aguda, la pobresa i la marginació tradicional, sovint amagades i llunyanes, en el bell mig d'una societat que viu frívolament la idolatria insolidària del consumisme. Consumisme que fa tot el que pot per amagar i escamotejar aquestes realitats amargues de pobresa i d'exclusió, pròpies d'allò que avui anomenem quart món: les àmplies bosses de pobresa terciomundista enmig del primer món.

A la consideració d'aquesta realitat voldria dedicar un espai de temps, ni que sigui breu, abans d'abordar el problema de l'atur i el repte que comporta per al futur.

1.- Algunes dades estadístiques

Estudis recents (1) diuen que actualment a Espanya el 23% de la població total (a la Comunitat Econòmica Europea, el 11,4%) viuen sota el llindar de la pobresa. És a dir, uns 8.000.000 de persones. I d'aquests, uns 4.000.000 es troben en situació d'extrema pobresa i sota nivells d'infrasubsistència.

Qui són? Com es distribueixen? On es troben? Com viuen? etc.

A gran trets heus ací unes dades, les més significatives, sense voler exhaurir, evidentment tota la documentació de què disposem i que hom podrà ampliar en els estudis citats.

a) Les llars

- El 20% de les llars espanyoles no supera una renda de 400.000 ptes. a l'any (que són els ingressos que hom estima a límit de la pobresa/llar).
- La mitjana d'ingressos mensuals per persona, entre les famílies que es troben al dessota del llindar de la pobresa, són de 10.109 ptes., la qual cosa suposa per a una família de quatre membres, unes 40.436, mentre que la mitjana d'ingressos general és de 87.514 ptes.
- A Catalunya, una de cada deu famílies viu amb 25.000 ptes. al mes; i el 19% de les llars catalanes disposa d'ingressos inferiors al salari mínim interprofessional (37.430 ptes.)
- Això significa que unes 6.000 famílies a Catalunya viuen notablement al dessota del llindar de la pobresa (2).

b) Població anciana

- El 41% de la població anomenada de la **tercera edat** té uns ingressos que oscil·len entre 15 i 25.000 ptes./mes. Un 26% està al dessota de les 15.000 ptes.
- Hi ha censats 800.000 ancians que no tenen dret a cap pensió.
- A la vora de mig milió d'ancians perceben només les 11.000 ptes. del Fons d'Assistència Social.
- El 71% dels ancians pateixen malalties i necessiten assistència permanent, que en la majoria dels casos no tenen. El 15% dels ancians necessitats viuen sols (3).

c) Minories ètniques

- La població gitana d'Espanya és quasi bé de mig milió.
- D'aquest mig milió, el 70% viu en cases baixes, sense condicions higièniques, i el 26% en barraques.
- El 82% de les famílies gitanes no té cap mena de Seguredat Social.

d) Dones marginades

- Ens referim específicament a l'àmbit de la prostitució. Hom calcula que en aquest moment hi ha unes 400.000 prostitutes. El fenomen de l'atur ha tingut una notable influència en l'augment de la prostitució de menors d'edat i d'esposes. Entre les professionals reconegudes hom calcula que 150.000 són dones casades.

e) Treballadors migrants i temporers

Diversos milions de dones i homes han hagut d'abandonar llurs terres i llars

perquè en els seus llocs d'origen es perpetuaven i s'aguditzaven les situacions d'infradesenvolupament.

Entre 1961 i 1970 han estat quatre milions els qui han abandonat el lloc d'origen. Entre el 1970 i el 1975 uns altres quatre milions. Els qui foren expulsats del camp, ara novament ho són, per causa de l'atur, dels cinturons industrials de les grans ciutats. Aproximadament un 80% dels aturats de Catalunya són d'origen migrant.

Els temporers són homes i dones que transhumen en la pobresa i marginació. Any rera any uns 150.000 es trasllades a la verema a França i a la collita de llegums i fruites. Suïssa rep entre 40 i 50 mil espanyols durant 4 ó 5 mesos a l'any en condicions d'extrema precarietat. Uns altres tants recorren la geografia espanyola, lluny de les seves llars, per a la verema, la sega, l'oliva, la fruita, etc.

Aquests són els **vuit milions** d'espanyols que es troben al dessota del llindar de la pobresa. D'entre ells, com hem dit, **quatre milions** viuen en situació de pobresa "severa", en nivells d'infra-subsistència. Tot sintetitzant, els trets quantitius i qualitatius d'aquests quatre milions, serien els següents (4):

1. **Els que viuen en el camp:** Tot tenint en compte que la població activa rural a Espanya és d'uns dos milions de persones, i que la població que viu directament vinculada al camp pot ésser d'uns sis milions, podem deduir amb gran fiabilitat que un 10%, unes **600.000 persones**, pateixen una situació de veritable penúria.

2. **En les àrees urbanes:** Possiblement que és aquí on es troba la realitat més dramàtica de pobresa i de "fam física": barris envellits, barraquisme vertical... A les deu àrees metropolitanes més importants d'Espanya hi viuen unes quinze milions de persones. Les anàlisis sociològiques ens parlen d'un 5% d'aquestes persones que viuen en "pobresa extrema": unes **750.000 persones**.

3. **La població gitana:** Aquesta població, en el seu conjunt i gairebé en la seva totalitat es troba en situació de desarrelament profund, de marginació i de pobresa. Unes **300.000 persones**, del quasi bé mig milió d'aquesta minoria ètnica, viuen realitats d'extrema pobresa econòmica, social i cultural.

4. **Jubilats i pensionistes:** D'entre els quatre llargs milions de pensionistes i jubilats, hom calcula, que com a mínim **1.000.000 de persones** es troba dintre dels marges de la "pobresa severa". Tant a causa de la pensió mínima que reben, com a causa de l'agudització en les condicions de marginació i precarietat descrites més amunt.

5. **Població en l'atur:** Les xifres de l'atur a Espanya son prou eloqüents:

- 1970: 128.000 parats (1,5% de la pobl. activa)
- 1975: 400.000 parats (3,4% de la pobl. activa)
- 1985: 2.600.000 parats (21,2% de la pobl. activa)

A les àrees més deprimides d'Andalusia, Extremadura i en els cinturons industrials de Barcelona, Bilbao i Madrid, la taxa d'atur supera força el 30%. A aquesta dada cal afegir una segona dada també ben significativa: la cobertura

de l'atur abasta al 30% de la població en atur (dades de l'inici de 1985). Això vol dir que ben bé 1.000.000 d'aturats està realment empobrit i en situació d'extrema precarietat.

2.- Algunes conseqüències que cal tenir presents

a) Agravació de la "societat dual i segmentada"

Aquesta és una de les principals conseqüències de la situació que, a grans trets, acabo de perfilar. Les dades que segueixen ho confirmen, tot constatant com s'han agreujat i consolidat les diferències socials:

- el 3,14% de les famílies més riques absorbeix en aquest moment el 30% del total de la riquesa d'Espanya.
- el sector més pobre, que representa el 52,7% de la població, només percep el 21,6% de la renda disponible.
- hom calcula que el 30% dels contractes de treball existents són eventuais, i que el 15% ho són en condicions de "precarietat" o d'economia submergida, sense cap mena de seguretat social, al marge de la llei... La població submergida hom estima que supera el milió de persones.

b) Pobresa, marginació, "fam física"

La precarietat en el treball, l'atur no subvencionat, la població anciana amb pensions baixes o nul·les, especialment en els suburbis i en les poblacions dels cinturons industrials i en les àrees deprimides d'Andalusia i Extremadura, té unes conseqüències clares:

- Fam física: dades aportades per algunes escoles del cinturó industrial de Barcelona han revelat que en aquests moments hi ha nens que abans d'anar a l'escola només han pres una taca de camamilla. No es infreqüent de veure infants, en companyia del pare, cercant restes de menjar a les escombraries, o recollint cartrons i paper, com a única font d'ingrés familiar.
- Prostitució i droga als 13 anys.
- Malalties derivades de l'atur i de la pobresa que aquest provoca. Un estudi recent (5) ofereix les següents dades: les malalties que predominen entre la població parada, sobretot entre els pares de família, són d'ordre psicològic, alcoholisme, càncer, anèmia, desnutrició i silicosis. No són infreqüents els casos de suïcidi.

c) Els factors que són més determinants de la situació de pobresa

Com a circumstàncies o factors que intervenen en la situació de pobresa podem observar clarament cinc variants: el nivell cultural baix, la discapacitació o mala salut i, finalment, la pertinença a una minoria ètnica o cultural. De tots ple-

gats el més determinant és l'ocupació laboral. En efecte, la població activa a les llars pobres de les àrees urbanes, en un 48,5% està en atur (recordi's que la taxa global és del 21,2% sobre el total de la població activa); i d'entre els caps de família, el 26% dels qui viuen en ciutats i el 28% dels qui viuen en àrees rurals deprimides, no tenen treball (la taxa global de l'atur dels caps de família, a nivell global, és del 9%).

Tot resumint

A grans pinzellades acabem de presentar els trets més significatius de la pobresa a Espanya. Hi ha en tots ells un denominador comú, es tracta de la pobresa que desemboca en la marginació o en l'autoexclusió, o de disfuncionalitats degudes a problemes objectius d'incapacitat personal, o de la marginació fruit de desigualtats socio-culturals o econòmiques; el denominador comú és sempre el mateix: haver d'estar subjectat i encadenat a un estil de vida que conforma a un gran sector de la nostra població del **quart món**, dintre d'un cercle viciós pràcticament insuperable. Tot això passa en els distints ambients en què es genera aquesta pobresa i marginació: els suburbis de les grans ciutats, els pobles petits perduts a la "meseta" o a les muntanyes i comarques rurals deprimides.

Es tracta en definitiva d'una minisocietat marginal i paral·lela on es fa difícil de separar els fenòmens econòmics, d'una banda, i de l'altra els psicològics i socioculturals, en el marc del cercle viciós de la pobresa què hem al·ludit. Tal volta avui dia el factor més important —tornem-ho a repetir— es l'atur, la subocupació i el nivell baix d'escolaritat.

Es tracta, doncs, d'un entrecreuament penós entre pobresa i marginació social, que està creixent d'una manera alarmant a les societats modernes occidentals, i de forma encara més greu en països, com el nostre, encara més colpejats per la crisi, l'atur i per una tradició encara més marcada de desigualtats socials.

II. L'ATUR COM A FORMA NOVA I CREIXENT DE MARGINACIÓ I PROBLESA

Dèiem, en començar, que la realitat de l'atur és en aquests moments, sens dubte, una de les manifestacions més inquietants de les formes noves de pobresa.

Estem massa avesats a llegir en els diaris les xifres creixents de l'atur. Ens estem acostant a la barrera dels tres milions de desocupats (un 23% sobre la població activa) i en les zones més deprimides per l'atur —recordem-ho un cop més— les taxes d'atur superen ja el 30%. El nostre país és el que té un índex més elevat d'atur d'Europa, on la mitjana és de 11,7% (7).

Però allò que és més greu, no és tant la magnitud de la xifra, sinó la composició alarmant que té: l'atur afecta els menors de 25 anys en una proporció que supera força la meitat del total de l'atur. I la gran part està encara cercant el seu primer treball. Les conseqüències econòmiques i culturals d'aquest fet són prou conegudes. L'atur juvenil és un dels aspectes més alarmants en les altes taxes de desocupació existents en els països industrialitzats de l'Occident, segons que ens asabenta un informe recent de l'OIT: set milions de joves sense treball, molts dels quals no poden trobar la seva primera feina, es debaten en un cercle viciós especialment desmoralitzador: sense experiència no hi ha accés a un lloc de treball, sense lloc de treball no hi ha experiència (8).

Ningú no pot ignorar, d'altra banda, les afeccions mentals i psíquiques que pot engendrar l'atur: augment de l'angoixa, aparició del sentiment de culpabilitat, d'hostilitat, d'exclusió. Per la societat, les conseqüències socials —com hem indicat abans— suposen l'extensió de la pobresa, la marginació i la desviació social. I és important de recordar que el "capital humà", igual que el "físic", és degradable: un fet essencial que, sovint, no es comprèn o que es desconeix del tot. En la mida en què l'atur és una sub-utilització de la qualificació professional, d'un potencial humà, representa un desperdici enorme, i sobretot, una deteriorització greu per a la persona humana. Tot plegat conforma una realitat en el moment present, a la qual cal donar una resposta immediata i urgent. No podem esperar que sigui recuperada la plena ocupació per a tothom.

Però l'atur és també, i tal volta molt més encara, un repte de futur, atès el seu propi caràcter estructural. És a dir, l'atur que avui contemplem i patim té unes causes estructurals que hem de cercar en l'actual model de creixement econòmic, en el tipus d'utilització dels recursos minvats d'energia i matèries primeres, en la divisió internacional del treball, en la marea de la innovació tecnològica, en l'assignació creixent de recursos a la cursa armamentística, etc. Es tracta d'un fet complex que dificulta una diagnosi correcta amb perspectives de futur.

Tanmateix és ben cert que aquest fet ens col·loca davant un dilema molt seriós. O es perpetua i aguditza el model actual de societat, amb un percentatge elevat i creixent d'atur més o menys subvencionat; amb un percentatge molt elevat

de treballadors precaris, eventuais, submergits, sense cap dret, especialment entre els més joves; i amb una proporció mínima d'ocupats en una feina segura, fixa i ben remunerada. O bé, hom opta per un camí nou que, en tot cas, cal planificar, costi el que costi, ja des d'ara, amb hàbits nous de consum i amb una nova percepció del "valor treball".

1.- L'atur encastat en la societat i el seu impacte social

És això el que avui contemplem com a conseqüència d'un atur al qual, implícitament al menys, hom considera com un mal inevitable que només és tractable amb mesures conjunturals i assistencials si volem paliar els seus efectes més durs. En realitat el que passa és que es consolida un tipus de societat amb un teixit social trencat, insolidari, amb pregones i creixents desigualtats socials, una societat inestable i generadora de mecanismes de marginació i pobresa. I això té unes manifestacions molt concretes i fàcils, desgraciadament, de constatar i definir amb el nom de "societat dual".

Vull dir que la societat tendeix a segmentar-se de mil formes. Una d'elles, que té serioses repercussions, és la utilització, amparada per la llei, de múltiples formes de contractació laboral, totes elles orientades a evitar contractes fixos i a institucionalitzar formes precàries de contractació (contractes eventuais, a temps parcial o a mig temps). Tot plegat genera inseguredat, insolidaritat, etc. No deixa de ser eloqüent que més del 60% de la contractació total durant els últims mesos, hagi estat feta en forma de contractes eventuais. Les estimacions per al 1990 preveuen que el treball permanent a ple temps suposarà només un 20% per al conjunt de la població ocupada.

Si a la contractació precària si afegeix la dada de l'economia submergida o del "mercat negre" de treball el panorama es fa encara més ombrívol. En realitat l'economia submergida és tolerada i àdhuc fomentada com a un dels principals esmorteïdors de la crisi actual. Economia submergida que comporta una total indefensió laboral, l'exclusió de tota mena d'assegurança social, unes condicions laborals infrahumanes en molts dels casos, etc. Hom calcula que el nombre d'espanyols sotmesos al mercat negre de treball no és inferior al milió de persones.

Resumim: Acceptar passivament la consolidació de les tendències que acabem d'insinuar, suposa acceptar que la desocupació, l'atur, el treball precari i submergit s'instal·len de manera permanent, i així es consolida aquest model de societat inestable, segmentat, amb totes les seves conseqüències de marginació i desviació social a que em al·ludit, i que afectarà els joves de manera molt especial. Aquests difícilment tindran una experiència laboral.

En el fons d'aquesta hipòtesi, per desgràcia verificable en aquests moments, i en procés d'agudització, hi ha el convenciment que la societat actual només es pot basar en un tipus de cultura i en un determinat conjunt de valors: el valor treball, i la seva cultura, reservat a uns quants privilegiats. Per a la resta hom reser-

va la “cultura de la marginació”, de la “manca de treball”, del “subconsum”, etc.

2.- Una percepció nova del “valor treball” i una proposta alternativa contra l'atur

Ha estat dit, i cal recordar-ho en aquests moments, que la crisi actual és menys una crisi econòmica que una crisi del model actual de civilització industrial, que recolza en el supòsit que el treball —entès com ho ha estat fins ara— és el valor central entorn del qual giren tots els esquemes culturals i educatius.

I aquí és on es troba el punt central de la qüestió. Avui no és possible d'oferir treball, directament o indirectament productiu, tal com ha estat entès fins ara, a tots els ciutadans i a ple temps. És a dir, al costat de la crisi econòmica, de la fi de l'etapa de desenvolupament, de l'escassetat de recursos, del preu de l'energia, etc., hi intervenen d'altres variables. D'una banda, l'aparició, en determinats sectors, de noves alternatives culturals i ocupacionals, d'altra, la introducció massiva de les anomenades noves tecnologies: informàtica, telemàtica, biotecnologia... Aquesta darrera variable suposa inevitablement l'eliminació de més llocs de treball que no pas els que crea. I això permet afirmar, en una perspectiva de futur que, per bé que la producció de riquesa i de béns no minvi, tanmateix no hi haurà treball directament o indirectament productiu per a tots i a ple temps. Es tracta d'una hipòtesi seriosa que fa trontollar la creença que un augment de la inversió serà proporcional a la creació de llocs de treball. En realitat, avui dia, una gran part de les inversions —i en el futur ho serà encara més— està orientada a suprimir llocs de treball humà, tot substituint-los per l'automatització microelectrònica, tant en el sector industrial com en el del serveis.

Recordem algunes dades d'entre les moltes que podríem citar: segons l'estudi del Stanford Research Institute, el 80% dels treballadors de la indústria de l'automoció estaran automatitzats abans del final de segle, i els treballadors manuals només representaran entre el 5 i el 8% de la població en edat de treballar. Una enquesta de la firma alemanya Siemens conclou que abans del 1990, un terç, més o menys, dels llocs de treball de despatx seran automatitzats, el 25% en el comerç al detall, i el 28% en els serveis públics.

Aquestes xifres permeten afirmar a Adam Schaff: “El 25% o més dels que avui són en treballs directament productius hauran de ser acomiadats abans de la fi del segle: centenars de milions seran acomiadats, i això serà dramàtic per als joves, els que avui són infants. I si això no es preeveu seria un crim. Demà ja serà tard: potser ja ho és ara” (9).

En una altra banda el mateix Adam Schaff escriu: “Si dintre de quaranta o cinquanta anys tenim milions d'aturats estructurals, ho siguin de manera total o parcial, en aquesta xifra hi seran incloses dones, incapacitats, ancians, invàlids, i sobretot, joves. Esperar que la situació sigui arranjada per ajustaments espontanis, significa condemnar a aquests milions de persones, especialment joves, a la

frustració, patologia social i rebel·lia, tendència que ja s'ha manifestat en forma de toxocomania, alcoholisme, violència i delinqüència. Si la societat no els ofereix una **alternativa real**, estaran condemnats a la malaltia social. Per això cal trobar les mesures que puguin vèncer aquest repte” (10).

Sota d'aquests temors i afirmacions hi ha tres pressupòsits bàsics que hem de retenir i que sintetitzen, de bon tros, el que hem dit fins ara. Els podem discutir i matitzar; però en la seva orientació fonamental estan ampliament assumits per anàlisis serioses i responsables. Segons el meu judici són imprescindibles per a elaborar i dur a terme una política realista, però amb audàcia i imaginació, en una perspectiva de futur, d'un futur que ha de ser planificat ja des d'ara.

En **primer lloc**, la “fi de la plena ocupació” com ha estat entesa fins ara. En aquest sentit no és incorrecte d'afirmar que ens trobem en el llinar d'una societat de no-treball directament o indirectament productiu assalariat. Canviar el rumb d'aquesta perspectiva ombrívola només és possible si hom modifica radicalment la política ocupacional i l'oferta educativa, tal com tot seguit exposarem. Tot i amb el risc de caure en una certa simplificació podem dir que amb la fi de la plena ocupació assalariada, tal com ha estat entesa fins ara, s'està produint ja ara una mutació seriosa de l'anomenada “cultura del treball”. Hom la va substituint per la “cultura de la desocupació”, o de les “economies submergides” o de la “subocupació”. Alguns li han donat el nom de “cultura de l'oci”, de la fruïció universal del temps lliure, però sense que hagin contemplat un canvi radical en els valors cultural i de consum ni en les relacions socials de producció. Ni la primera ni la segona alternativa ofereixen camins de solució. La primera perquè duu als expulsats del mercat de treball a una “marginació sense retorn”. I la segona perquè recolsa en una concepció elitista de la cultura i no ofereix cap garantia per a fer que tots aquells que han estat marginats puguin sortir de la seva condició de ciutadans de segona, i perquè no contempla noves alternatives ocupacionals.

En **segon lloc** no hauríem de continuar parlant d'atur, entès com a carència de treball productiu assalariat. En el supòsit fals d'una societat recolzada en la hipòtesi de plena ocupació o en l'expectativa d'assolir-la, sí que fora coherent parlar d'atur, com de quelcom marginal o conjuntural, que hom podria solucionar amb mesures de política econòmica o assistencialista, exclusivament. Però no és aquesta la realitat d'avui. En la hipòtesi d'una societat de no-treball, és a dir, en la hipòtesi que el treball assalariat productiu serà un “bé escàs”, al que no tothom tindrà accés, al menys a ple temps, és més correcte parlar de “temps alliberat” gràcies a la innovació tecnològica. Si persistim en el concepte negatiu d'atur —com a carència de treball—, l'atur continuarà essent sempre quelcom de vergonyós, que provoca sentit de culpabilitat, d'inutilitat i de frustració. Contràriament, si al no-treball hom el considera com a temps disponible per a un altre tipus d'ocupació, el seu tractament adquireix un sentit radicalment distint i suggerirà, lògicament, alternatives noves, valors diferents i actituds positives.

En *tercer lloc*, i com a conseqüència del que hem dit, cal introduir una distinció quan hom apel·la al “dret al treball”, com a Dret Humà Universal. Normalment és entès com a referit a una activitat assalariada directament o indirectament vinculada al procés productiu. Ara bé, si fem una distinció entre aquesta forma clàssica d'entendre el “dret al treball” i una forma més àmplia que consideri treball també a “altres tipus d'ocupació”, podrem trobar camins nous que facin possible la realització plena d'aquest Dret Humà Universal. Si l'actual model de societat no pot oferir treball a tots en la primera acepció sí que pot i ho ha de fer en la segona més àmplia a què ens acabem de referir. Però per a això caldrà que existeixi una voluntat ocupacional, cultural, educativa i política, diferent a la que avui preval. Tot seguit ens referirem a això d'una forma més concreta.

En *síntesi*, l'estat de la qüestió, des de la perspectiva en què ens col·loquem, podria resumir-se de la manera següent: un percentatge molt elevat de persones, sobretot de joves, no podrà entrar en el mercat del treball tradicional o en serà expulsat. La resta haurà d'esperar uns anys, tot alternant temporades molt llargues d'atur amb treballs precaris, eventuais o submergits, sense cap mena de realització professional i humana, i amb el seguici de marginacions i desviacions socials, en un grau molt més elevat que el que coneixem fins ara.

És un panorama fosc, cal repetir-ho un cop i un altre cop; segons el meu entendre només hi cap una alternativa, si no és que estem disposats a condemnar a joves i adults a una societat patològica: elaborar una política de planificació de futur. Aquesta política hauria de girar entorn d'una sèrie de mesures, a curt i a llarg termini, culturals, econòmiques, socials, ocupacionals i educatives, planificades de forma complementària. A tot plegat em referiré tot seguit, ni que sigui de manera sintètica, com ens hi obliga el poc temps de què encara disposem.

a) Una política ocupacional orientada a repartir el treball

En aquesta política ocupacional hi ha implícita la frase que ja ha esdevingut comuna entre aquells que contempen amb una visió realista de futur el fet de l'atur estructural: “treballar menys per fer que treballin tots”. Tot i que ni siguem excessivament optimistes davant els efectes que la reducció de la jornada pugui tenir en el repartiment del treball, no dubto a afirmar que aquesta política ha de ser introduïda com a una de les mesures necessàries per a enfrontar-se amb l'atur, per més que en cap cas sigui l'única. Ara bé, no es tracta d'una reducció qualsevulla. Aquells que han estudiat els efectes de la reducció de la jornada en la política de repartiment del treball parlen d'una reducció dràstica: abans d'acabar el segle caldria haver arribat a les 30 hores setmanals; i en la primera dècada del 2000, a les 20 hores setmana.

Cal tenir, però, en compte que una política de repartiment del treball, mitjançant la reducció de jornada, no es pot dur a terme d'una manera ràpida i precipitada ja des d'ara. Hi entren en joc valors culturals que han de patir una seriosa mutació. Si entre els continguts educatius continuem transmetent una “cultura

del treball”, de forma exclusiva i predominant, una “cultura de l'eficàcia”, o “del rendiment i de la productivitat”, del “creixement econòmic i del consum sense límits”, el repartiment del treball es farà impossible. Si no oferim alternatives de tipus cultural i social per al temps no dedicat al treball productiu assalariat, serà una pura quimera. Ni els sindicats es veuran suficientment motivats per a incloure en llurs plataformes reivindicatives una reducció substancial de la jornada laboral, ni els treballadors mateixos, amb llocs de treball fix, es sentiran inclinats a donar-li suport.

b) El “salari ciutadà” davant la “lleï del valor”

Les consideracions que hem fet fins ara permeten afirmar, un cop més, que el treball assalariat remunerat de la manera que ho ha estat fins ara, no serà la “feina central per a tots a ple temps”. Si tothom ha de trobar o ha de poder disfrutar d'un treball directament o indirectament productiu en el sentit tradicional, aquest, en tot cas, no podrà constituir la “feina principal”.

I si volem que la població pugui comprar la massa creixent de riquesa produïda —seria suïcida no fer-ho en qualsevol sistema econòmic— cal trencar amb la implicació fonamental de la “lleï del valor”: el pagament a les persones, en tant que treballadors, en proporció al nombre d'hores treballades. Hem de trobar un altre mètode de pagament “en funció de la riquesa social produïda”.

Aquest tipus de remuneració seria una mena d'assignació social bàsica, una mena de salari ciutadà. Amb d'altres paraules, es tracta d'acceptar que la innovació tecnològica fa possible distingir entre el dret a una ocupació remunerada, socialment útil, per exemple, i el dret a un treball productiu tradicional assalariat.

Tècnicament això és possible, amb un tipus nou de política fiscal i amb la introducció d'una nova escala de valors. No podem entrar en els detalls per manca de temps. Hom ha fet estudis seriosos demostrant que l'augment de productivitat global originat per les noves tecnologies fa possible l'assignació social bàsica que no té res a veure ni amb un subsidi d'atur indefinit, ni amb l'assignació social de supervivència de què parlen avui els economistes neo-liberals de l'escola de Chicago (els “Chicago boys”).

c) Una política ocupacional basada en la recerca i desenvolupament de “noves ocupacions”

Es en la recerca i promoció de noves ocupacions on, possiblement, es trobi la pista més fecunda i innovadora per a planificar una política ocupacional de futur. Ens hem de preguntar amb audàcia i imaginació. Quines són les ocupacions noves que apareixeran, i quines són les que desapareixeran.

He dit abans que el concepte “atur” hauria de ser substituït pel de “temps alli-

berat". Doncs bé, si el "temps alliberat", el "temps disponible" és acompanyat de les polítiques d'assignacions socials bàsiques i, sobretot, si ve precedit i recolza en una política educativa i cultural amb continguts nous —als quals tot seguit ens referirem— necessàriament generarà noves necessitats i exigències socials. I aquestes crearan, de la seva banda, ocupacions noves, serveis socials i culturals més amplis. Tot aquest conjunt d'ocupacions reben el nom d'**ocupacions socialment útils**, no vinculades al procés productiu tradicional o a l'innovat per les noves tecnologies. A quin tipus d'ocupacions em refereixo?

És evident que de la mà de les noves tecnologies apareixeran i es desenvoluparan ocupacions i professions en diversos sectors de la indústria i dels serveis, àdhuc en els països que encara no han entrat en la producció de l'alta tecnologia. Però el fet més important és que, al costat de la "informalització de la societat" i de la "automatització electrònica" del procés productiu, van apareixent —estan apareixent ja, com acabo de dir—, noves exigències i noves necessitats socio-culturals, precisament perquè el treball alliberat es transforma en temps disponible, i aquest, si és suficientment motivat, generarà aquestes exigències i necessitats.

Sense voler exhaurir el llistat de noves ocupacions i només de manera exploratòria i a títol d'una primera aproximació, citarem les línies ocupacionals "socialment útils" o de "tipus nou" que es van perfilant (11).

En el camp de la **sanitat**: el desenvolupament de la sanitat i medicina preventiva, amb tota la gamma de serveis i d'ajudes socials que comporta. En el camp de la **qualitat de vida** i de l'**ecologia**: supervisors ecològics, tècnics d'energies alternatives... En el **camp educatiu-cultural**: el procés educatiu i el seu àmbit estan cridats a revisar-se i a ampliar-se de forma radical, tant pel que fa al seu contingut com a l'ampliació de les etapes educatives i a la introducció d'una formació permanent contínua. En el camp de l'**auto-ocupació**, **auto-producció** i del **reciclatge de productes usats**: no és ja cap novetat el temps que hom comença a dedicar, en règim d'auto-ocupació, a la producció de béns per a ús propi o comunitari, tant de tipus material, com de serveis socials comuns. Aquesta ocupació anirà en augment en la mida en què hi hagi una bona preparació i motivació cultural. Podem dir el mateix en el **camp de treball social** que s'orienta no tant a l'atenció de manques, sinó a l'animació creativa dels buits socials, a l'orientació continuada de generacions joves, adultes i de la tercera edat.

Aquest llistat de noves ocupacions, generadores de retruc de noves feines, podria continuar-se. Totes han de planificar-se, projectar-se o promoure's a través de la preparació educativa i cultural i de les anomenades "iniciatives locals d'ocupació" (12).

d) Una oferta educativa amb nous continguts

Cap de les polítiques que acabem d'insinuar per al foment de l'ocupació, ente-

sa aquesta en el seu sentit més ampli, pot prescindir d'una profunda renovació en l'oferta educativa i cultural.

"Les institucions escolars són, en aquest sentit, llocs privilegiats per afavorir l'orientació professional dels joves en funció del mercat actual i futur de treball" (13). Es tracta de veure com hem de preparar els joves, i també als adults expulsats del mercat de treball tradicional, per a les noves formes d'ocupació, per a les noves necessitats i exigències socio-culturals, per a la utilització creativa del "temps lliure", per a l'auto-ocupació, per a un consum material limitat. Tanmateix no basten les bones intencions en tot aquest camp. I, tot plegat, té molt a veure amb la formació i reciclatge dels educadors mateixos i dels monitors, i amb els missatges que trameten els medis de comunicació, sobretot dels que són d'accés fàcil i constant per les classes populars: la televisió, etc.

Amb excepcions —cal remarcar-ho— els plans d'educació d'avui, l'oferta educativa, tant a l'EGB, com a la FP i BUP estan massa condicionades encara per la "cultura tradicional del treball".

3.- Els costos de la planificació i de les alternatives proposades

El que estem proposant no és fàcil. Suposa un canvi radical de valors, suposa una voluntat política, requereix imaginació per a trencar esquemes i alliberar-se d'inèrcies. I suposa també, per la banda del conjunt de la societat, l'acceptació d'uns costos i d'unes exigències socials.

En primer lloc cal crear una **nova consciència solidària**, una nova cultura solidària. I això té una traducció molt precisa: el nivell de vida entès, com a possessió acumulativa de béns econòmics materials, ha de patir una substancial mutació a la baixa, compensada, això sí, per una riquesa cultural més gran, i administrada i distribuïda millor. Si els valors prevalents en el conjunt de la societat no s'orienten en aquest sentit, es farà impossible de sortir del cercle viciós de l'atur-marginació-pobresa-desviació social. És a dir, continuarem apostant pel model de societat "dual", insolidari, a què ens hem referit a l'inici d'aquesta exposició.

En segon lloc, la necessitat de **preparar**, sobretot a les generacions joves, amb l'objectiu de fer-les capaces de descobrir, exigir i disfrutar de les necessitats socials esmentades abans. Això suposa, doncs, un canvi en el contingut de l'educació, avui orientada de forma insolidàriament competitiva i desigual vers la vella "societat-de-treball".

En tercer lloc, cal que els **agents socials** assumeixin com a tasca fonamental aquest repte de futur. Em refereixo als partits polítics, als sindicats, a l'Administració, als medis de comunicació, a les institucions educatives. La immediatesa de les tasques polítiques i socials, la rendibilitat electoral, la manca d'imaginació i de preparació, etc., tenen molt a veure amb la mediocritat de la majoria de les ofertes polítiques culturals i educatives actuals.

En quart lloc, hem d'evitar el risc de la **fuga endavant**. En realitat ens hem de

considerar en fase de transició, que en cada lloc està marcada i condicionada per diferents variables geogràfiques i culturals. Això vol dir que el futur ha de planificar-se des d'una política realista del mentrestant què.

.....

Qui pensi que tot el que acabem de dir és futurologia fàcil i ingènua, s'equivoca. Tècnicament és possible. Però és necessària la voluntat política per a enfrontar-se amb el futur, assumint amb totes les seves conseqüències aquest repte inquietant: els nens d'avui viuran aquest món. I si no hi ha una voluntat de canvi audaç i amb imaginació, els condemnem, ja des d'ara, a viure una societat patològica. I no oblidem que el ritme del canvi és molt ràpid. Està comptat.

NOTES

- (1) Vegi's per exemple, *Pobreza y Marginación* a "Documentación social", n.º 56-57, 1984. Tamames, R. *La imaginación y el poder*, Ariel, 1982. Fundación Agape, *La pobreza en España y sus causas*, Madrid, 1984
- (2) Vegi's enquesta INEM-Generalitat de Catalunya, 1984
- (3) Vegi's *Un aspecte de la marginació a casa nostra*, Caritas de Barcelona, 1983
- (4) Vegi's Tamames, R., obra citada, y García-Nieto, J., "La pauvreté et le chômage en Espagne, en *Pauvreté et précarité en Europe*", Fnars, Estrasburgo, 1984
- (5) Acció Solidària contra l'atur, Barcelona, 1984
- (6) Vegi's Salines, F., *Desigualdad, pobreza y marginación en las áreas urbanas*, a Caritas, suplement n.º 95, gener 1985
- (7) Les idees que exposem a continuació estan desenvolupades amb més amplitud en altres publicacions pròpies. Entre elles: *Exigencias para una política de empleo alternativo*, a *Treball i atur*, Fundació EMI, 1984; *El futuro del empleo juvenil y los planes de ocupación*, a *Jornades "Atur i ocupació juvenil"*, Ajuntament de Barcelona, 1985
- (8) A Informació OIT, v. 21, n.º 2, 1985
- (9) Paraules pronunciades per A. Schaff en el Col·legi Internacional sobre "Unemployment, Employment, Leisure Time", Zürich, abril, 1983
- (10) Friederichs, G., Schaff, A., *Microeléctrica y sociedad*, Alhambra, 1982, p. 281
- (11) Vegi's Friederichs, G., o.c.; Ferrer Pi, P., *Nuevas ocupaciones*, a Razón y Fe, febrer, 1984.
- (12) Vegi's *Iniciativas locales para la creación de empleo*, OCDE, 1984
- (13) Depatie, L., a L'emploi et les jeunes, *Revue française d'administration publique*, n.º 29, 1984

BIBLIOGRAFIA RECOMANADA

Angelopoulos, C., *Un plan mundial para el empleo*, Fontanella, 1984

Es tracta d'un llibre on el problema de l'atur és analitzat des d'una perspectiva internacional. Important per les dades que ofereix i per les solucions que proposa dintre del Nou Ordre Econòmic Internacional.

Caritas española, *El paro a debate: acciones y propuestas*, 1985

Aquest document editat per Caritas espanyola constitueix el 'document base' per a la preparació del Simposi sobre l'atur de gener 86. Útil per la síntesi que ofereix, i pel pla de treball que proposa a persones i grups que vulguin treballar sobre el problema de l'atur.

Friederichs, G., Schaff, A., *Microelectrónica y sociedad*, Alhambra, 1982

Es l'informe al Club de Roma que tracta sobre l'impacte de les tecnologies ("per a bé o per a mal") en l'ocupació. Llibre fonamental en aquest camp per a comprendre les mutacions en el treball, en els hàbits culturals, i per les propostes que ofereix en el tractament d'una societat on la plena ocupació deixa de ser una realitat assolible.

García-Nieto, J.N., y Rojo, E., *Treball, Atur, Planificació de futur*, Cristianisme i Justícia, Barcelona, 1985

En aquest treball es recullen les conclusions del grup d'estudi interdisciplinari el Centre d'Estudis Cristianisme i Justícia elaborades durant els anys 1984-85. Aquestes conclusions poden ésser útils per a analitzar propostes concretes d'acció, i per el marc teòric d'anàlisi que les precedeix.

QÜESTIONARI PER AL DIÀLEG

- 1.— Quines situacions de desigualtat, pobresa i marginació es donen en el nostre entorn?
- 2.— Som ja al llindar d'una societat on no hi haurà treball per a tots?
- 3.— Mentre que no assolim la realitat de "plena ocupació", en el seu sentit més ampli, ¿com haurien de caracteritzar-se les ajudes a situacions límit, de precarietat, de fam física...?
- 4.— Mesures concretes que caldria introduir en l'oferta educativa.

DESIGUALTAT SOCIO-ECONÒMICA ENTRE ELS PAÏSOS DEL NORD I ELS PAÏSOS DEL SUD

Lluís Magriñà

1. EL MARC DE LES RELACIONS NORD-SUD

Ens trobem en la recta final d'aquest segle XX i podem constatar que el panorama del món en què vivim resulta cada cop més paradoxal. Per una banda, estem experimentant un veloç desenvolupament dels medis de comunicació social —en qüestió de segons ens assabentem d'allò que passa a l'altre extrem del planeta—, dels recursos de producció econòmica i dels descobriments en l'àmbit de la tecnologia i la investigació científica. Per una altra banda, vivim en una profunda situació de crisi, que afecta tant les relacions internacionals entre països com l'activitat econòmica, l'organització política i l'estructuració social, així com el terreny de les ideologies i de les creences religioses. La mort de milions de persones arreu del món per causa de la subalimentació és la més òbvia expressió d'aquesta situació de crisi mundial. L'abisme que separa els països rics dels països pobres és un dels factors principals de la crisi que viu el nostre món.

La distribució geogràfica de països desenvolupats i països subdesenvolupats presenta una agrupació dels primers en el Nord del planeta i una aglomeració dels segons en el Sud, per la qual cosa acostumem a parlar de relacions Nord-Sud. (1) Els països desenvolupats amb economia socialista —el bloc de l'Est— no han viscut tota la història colonial que ha marcat les relacions entre les nacions capitalistes desenvolupades i les nacions subdesenvolupades, però moltes observacions de la problemàtica Nord-Sud són perfectament aplicables a la seva actuació envers els països més pobres del Sud. (2)

Curiosament, aquestes desigualtats es produeixen al mateix temps que prenem consciència de la forta interrelació que hi ha entre el Nord i el Sud. Podem afirmar que, dins d'una única economia mundial, el Sud depèn del Nord i el Nord depèn del Sud, tot i que es tracta de diferent tipus de relacions de dependència.

El diàleg Nord-Sud —creació d'organitzacions internacionals, reunions entre països, etc— ja s'ha iniciat, encara que tímidament i amb resultats ben mediocres. Aquest diàleg no pretén de cap manera solventar tots els problemes que el nostre món té plantejats —alguns tenen un caire més polític que no pas econòmic—, sinó que es presenta com un intent d'assolir per als països subdesenvolupats l'oportunitat de poder créixer socialment i econòmic a través dels camins i mitjans que ells mateixos creguin convenients. Si els camins possibles són diversos, l'objectiu perseguit és, en canvi, únic: el diàleg Nord-Sud pretén introduir canvis fonamentals en les àrees del comerç, finances, energia, agricultura,

producció industrial, entre d'altres, per tal d'acabar amb les fortes desigualtats socioeconòmiques existents entre els països del Nord i els del Sud, i per tal d'evitar una gran crisi econòmica que, en els pròxims anys, es pot produir en tot el nostre món.

2. FORT CONTRAST ENTRE NORD I SUD

És ben cert que ni tots els països del bloc Nord posseeixen el mateix grau de riquesa, ni tampoc tots els del Sud es troben igualment sudesenvolupats. Tot i així, en cadascun dels dos blocs existeixen uns trets comuns que permeten constatar les clares deferències entre l'un i l'altre. Vegem quins són els grans trets característics de les nacions del bloc Sud.

a) Característiques bàsiques dels països del Sud

- tenen una població que creix anualment entre un 2 i un 3'5%,
- la seva estructura econòmica està basada fonamentalment en l'agricultura, amb una forta concentració de la terra en poques mans,
- escassa industrialització,
- la distribució interna dels ingressos es troba molt desequilibrada —un nombre reduït de persones posseeix més del 50% de la renda nacional—,
- finalment, són països exportadors de matèries primeres agrícoles o minerals, la qual cosa provoca que estiguin sotmesos a les fortes fluctuacions del mercat mundial, controlat pels poderosos del Nord.

Aquestes característiques dels països del bloc Sud, conjuntament amb la relació de dependència que tenen respecte dels països desenvolupats, constitueixen l'origen bàsic de la desigualtat en la distribució de recursos que es continua produint en tot l'àmbit mundial. Repassem algunes dades que il·luminen aquesta realitat.

b) El Sud, sotmés al Nord (3)

a) Molts tenen poc i uns pocs tenen molt. Efectivament, el 80% dels ingressos que arreu del món es produeixen estan a mans del 20% de la població, mentre que l'altre 80% de la població —el Sud— malviu amb el restant 20% dels ingressos.

b) L'abisme entre rics i pobres continua creixent. A l'any 1950 els països del Nord tenien una renda per càpita de 1.500 \$US, mentre que els països del Sud

posseïen una renda per càpita de 150\$US. Trenta anys després, el 1980, la renda per càpita del Nord s'havia incrementat a 10.000 \$US —s'havia multiplicat a sí mateixa per 6'6—, mentre que la renda per càpita del Sud s'havia augmentat fins a 400 \$US —la multiplicació per sí mateixa era només de 2'6—. D'aquesta manera, la gran diferència econòmica entre Nord i Sud no està minvant, ni tampoc es troba aturada, sinó que continua augmentant.

c) **Algunes dades més.** Els països del bloc Sud contenen el 75% de la població mundial. Si les riqueses mundials estiguessin ben distribuïdes, aquests països haurien de detentar el 75% de tota mena d'activitat econòmica. Nogensmenys, resulta que la realitat és ben diferent. Les dades següents expressen el grau de participació dels països del Sud en l'economia mundial:

- abarquen el 17% del producte mundial brut,
- el 8% de la indústria mundial
- i el 15% del consum total d'energia arreu del planeta;
- contribueixen en un 6% a les despeses mundials de salut,
- en un 11% a les despeses d'educació
- i en un 20% a les despeses militars;
- detenten el 5% de la tecnologia mundial
- i el 13% del comerç mundial de manufactures.

c) **Fam i producció bèl·lica: una paradoxa més del nostre món**

Resulta sorprenent que simultàniament s'estigui produint, per una banda, la mort de milions de persones per subalimentació i, per una altra, la producció desorbitada d'armament cada cop més sofisticat. La desviació massiva de recursos cap a la cursa d'armaments condemna a un nombre in comptable d'éssers humans a l'analfabetisme, la malaltia crònica i la fam.

En l'actualitat, gastem més diners arreu del món en activitats militars que en medicaments, educació o qualsevol tipus de millora social. Només en l'any 1980 es gastaren en la cursa d'armaments 500.000 milions de dòlars (90 bilions de pesetes). Vivim en un món en què 500 milions de persones es troben greument desnutrides, 800 milions són analfabets, 1.500 milions no tenen accés als mínims serveis mèdics, 40 milions moren de fam anualment i 250 milions de nens —de menys de catorze anys— no poden anar a cap escola. I és en aquest mateix món nostre on es gasta cada minut un milió i mig de dòlars a la producció d'armaments.

Tan sols amb el que es gasta en armament al llarg de sis setmanes es podrien satisfer les necessitats bàsiques de la immensa majoria dels homes. Però vegem més concretament alguns punts d'aquesta paradoxal desproporció entre misèria humana i despeses militars:

1) **Convé gaudir de bona salut?** La meitat de les despeses dedicades en un dia a la producció bèl·lica seria suficient per a erradicar definitivament malalties com el paludisme, la tracoma o la lepra als països del Sud. Igualment, només amb el cost d'un portaavions s'assoliria aquesta mateixa erradicació.

2) **Cal alimentar-se?** Més de 1.200 milions de persones es troben subalimentades. Amb un 1% de les despeses militars mundials de l'any 1980 es podria finançar l'equipament agrícola necessari per augmentar la producció d'aliments i, així, arribar a l'autosuficiència alimentària cap a l'any 1990.

3) **És l'educació un valor?** Amb només 200 milions de dòlars —preu aproximat de dos avions sofisticats de guerra— es podria acabar l'analfabetisme en el món en un període de deu anys.

4) **Caldria un ajut econòmic per a aquests països?** Les despeses militars afectuades arreu del món al llarg d'un any financiarien 25 anys d'ajut econòmic als països subdesenvolupats. Per una altra banda, a l'any 1982 el total de despeses militars per habitant arreu del món fou de 110 \$US —unes 19.800 pts—, quantitat comparable al Producte Nacional Brut de tots els països d'Àfrica i Amèrica Llatina i gairebé 19 vegades més gran que l'ajut oficial per al desenvolupament dels països pobres proporcionat per l'Organització per a la Cooperació i Desenvolupament Econòmic (O.C.D.E.).

5) **La ciència al servei de la humanitat?** De tot el potencial humà dedicat a la investigació científica arreu del món, aproximadament un 25% és destinant a objectius relacionats amb l'activitat militar. En la mateixa línia trobem que, d'un total de tres milions de científics i enginyers que treballen en laboratoris d'investigació arreu del nostre planeta, aproximadament mig milió dedica la seva especialització al desenvolupament de nous sistemes d'armament.

6) **De fet, una opció preferencial per la cursa d'armaments.** Anotem algunes dades més sobre la importància que en l'economia mundial té la producció bèl·lica, enfront de la minusvaloració de les necessitats bàsiques de milions d'éssers humans.

- De les despeses mundials encaminades a la investigació i al desenvolupament a l'any 1980, un 40% es dedicà a objectius militars.
- Entre en 5 i un 6% de la producció mundial de béns i serveis es dedica a finalitats militars.
- A l'any 1981 el consum de petroli realitzat pels exèrcits va acaparar un 6% del consum mundial, que al mateix temps és gairebé la meitat del consum total efectuat pels països del Sud.

Tot aquest conjunt d'innúmerables dades —petit esquitx de l'immens mar d'informació coneguda sobre el tema— ens permeten comprovar, per una banda, la **injusta distribució** dels recursos econòmics i culturals arreu del món i, per una altra banda, la importància que de fet posseïx la **producció bèl·lica** en el conjunt de l'economia mundial. Com hem vist, si les despeses destinades a aquesta producció es dirigissin cap a l'ajut internacional, el panorama del nostre planeta canviaria totalment.

Fem a continuació un breu repàs històric, tot remuntant-nos a l'acabament de la II Guerra Mundial, amb tal d'entendre quin ha estat el procés polític i econòmic que ha abocat en aquesta deplorable situació.

3. PASSAT I PRESENT DEL DIÀLEG NORD-SUD

Tots sabem que la II Guerra Mundial suposà un fort sacsejament polític, econòmic i social de tot el nostre món. La correlació de forces polítiques internacionals experimentà serioses alteracions —per exemple, s'enfonsaren dos grans imperis en sengles extrems del planeta, com eren Alemanya i Japó— i, al mateix temps, es veié la necessitat de reorganitzar la relació entre països i l'activitat econòmica internacional. Aquests interessos abocaren, per una banda, en la creació de l'Organització de les Nacions Unides (ONU) i, per una altra banda, en la formació del Fons Monetari Internacional i del Banc Mundial, entre d'altres potents organismes apareguts en aquests anys. El posterior procés de descolonització —iniciat per l'Índia al 1947— complicaria encara més el panorama mundial. Vegem els trets bàsics de les institucions que hem anomenat, que suposarien l'inici d'una nova mentalitat en la concepció de les relacions internacionals entre països rics i països pobres.

a) Un nou desig de pau: les Nacions Unides

El 24 d'octubre de 1945 entrà en vigor la Carta fundacional de l'ONU. Cinc grans països —USA, URSS, Gran Bretanya, França i Xina— eren els autors d'aquesta entitat, i es reservaren el dret a vet en el Consell de Seguretat. L'any 1946 eren 55 els països membres de l'ONU. Nogensmenys, el procés de descolonització —o amb més propietat, d'independència política— provocà que el nombre de països representats en l'ONU augmentés notablement fins a arribar als 170 d'ara. El panorama de l'Organització canvià força: els països subdesenvolupats del Sud eren majoria i trobaren en l'ONU un bon lloc per a les seves creixents reivindicacions. El Nord començava a sentir el clam del Sud.

En el desenvolupament de l'ONU van néixer algunes agències —OMS, OIT, PNUD, FAO, UNESCO,...— que cercaven resoldre els problemes que el món tenia plantejats i que van suposar un mitjà d'informació sobre les realitats que es vivien en els països del Sud. Tot i així, l'ONU —i les seves agències es-

pecialitzades— no han aconseguit esdevenir un lloc on veritablement es solucionin els problemes del bloc Sud. El dret a vet dels “cinc grans” en qüestions de seguretat, el caràcter no-vinculant de les decisions preses a l'Assemblea i el control que els països del Nord exerceixen en el terreny de l'economia i les finances a través del Fons Monetari Internacional i del Banc Mundial són elements claus que fan de l'ONU un lloc on arriben les veus del Sud, però d'on no surten eficaces decisions de transformació de la situació mundial.

b) Bretton Woods: creació del FMI i del Banc Mundial

Faltava un any perquè acabés la II Guerra Mundial quan representants de països de tot el món —recordem que moltes zones del Sud encara no eren independents— es van reunir a Bretton Woods (New Hampshire, USA) amb tal de reorganitzar el funcionament financer mundial. El 22 de juliol de 1944 es decidí la creació del Fons Monetari Internacional i del Banc Internacional de Reconstrucció i Foment, més conegut per Banc Mundial. La Unió Soviètica decidiria no formar part de cap de les dues institucions i la Xina comunista nascuda al 1949 mai arribaria a ésser membre d'elles.

El FMI, constituït com a organisme especialitzat de l'ONU, rebé les funcions d'establir les normes del sistema monetari internacional, de proveir de fons monetari als països membres en casos determinats de necessitat i, finalment, d'actuar com a òrgan consultiu dels governs en matèria financera. Per la seva banda, el Banc Mundial assumí l'objectiu d'ajudar a la reconstrucció i foment dels territoris dels països membres tot facilitant la inversió de capital.

Les tares amb què va néixer l'ONU també brollaren en aquestes dues institucions: Estats Units —amb una quota superior al 15%— es reservà el dret al vet en qualsevol tipus de decisió. Un país poderós dominava les institucions que regien l'economia mundial.

Els pla “Marshall” —nordamericà— d'ajut a l'Europa derruïda per la guerra, iniciat l'any 1947, i la creació de l'Organització Europea de Cooperació Econòmica —més endavant denominada O.C.D.E.— a l'any 1960, serien fites posteriors dins de la mateixa línia de reorganització econòmica. No obstant, un cop acabada la guerra, la Unió Soviètica i els països que es trobaven sota la seva ègida formaren un bloc polític i econòmic oposat al bloc dels denominats països occidentals —Europa Occidental, USA i Canadà, bàsicament—. D'aquesta manera, així com a l'Oest es realitzà el pla “Marshall” i es creà l'OCDE, al bloc de l'Est els països socialistes van crear el COMECON, mitjançant el qual establirien un sistema monetari propi i un mercat intern supeditat als plans quinquenals.

c) Inici del diàleg: un incipient canvi de mentalitat

Al 1968 el Banc Mundial aconseguí que l'Assemblea de l'ONU nomenés

una comissió —la comissió Pearson— encarragada d'estudiar els resultats concrets de l'ajut per al desenvolupament efectuat fins llavors. Les recomanacions d'aquesta comissió, dirigides al Banc Mundial, al FMI i als governs que facilitaven l'ajut, tingueren poc en compte les veritables necessitats del bloc Sud. La mentalitat d'ajudar els rics als pobres no assumia l'anàlisi profunda de les causes de la misèria dels països subdesenvolupats.

Tanmateix, durant aquests anys, la millora de la informació entre països contribuï a incitar l'interès pels problemes de desenvolupament. La necessitat d'una reforma agrària en molts països, d'un augment de les inversions estrangeres i d'una transformació del comerç internacional, fins ara assentat sobre formes desiguals d'intercanvi entre Nord i Sud, foren alguns dels elements bàsics que mostraven un cert canvi de mentalitat entre la població, tant del Nord com del Sud. Així, la pressió dels països subdesenvolupats sobre l'ONU per tal de millorar les condicions del comerç internacional abocaren en la primera conferència de la UNCTAD (Conferència de les Nacions Unides sobre Comerç i Desenvolupament), celebrada a Ginebra l'any 1964. En ella es constituï el "grup dels 77", format pels països en vies de desenvolupament, i que en l'actualitat —sense haver perdut el seu primer nom— ja consta de 112 membres. Aquest grup resultaria ser una important plataforma reivindicativa de tot el bloc Sud i contribuiria al progressiu canvi de mentalitat de les relacions entre Nord i Sud.

La forta crisi econòmica iniciada l'any 1973 amb la puja dels preus del petroli per part de l'OPEP (Organització de Països Exportadors de Petroli) dificultà encara més les possibilitats de desenvolupament dels països del Sud. El Nord estava en crisi i el Sud patia indirectament aquesta crisi. Tot i així, aquesta època crítica mostrava quelcom força nou: uns quants països del bloc Sud —els de l'OPEP— havien pres la iniciativa econòmica i havien posat en situació difícil als països del Nord. No obstant, fins al dia d'avui, l'OPEP no ha aconseguit assumir el paper que podria representar en el marc de les relacions internacionals.

4. FUTUR DEL PROBLEMA: UN NOU ORDRE ECONÒMIC INTERNACIONAL

Hem parlat d'un canvi de mentalitat a l'hora d'abordar les relacions entre Nord i Sud. Aquest canvi suposa deixar una política de cert ajut que no transforma les estructures injustes i potenciar en canvi, l'autèntica reestructuració del sistema polític, social i econòmic en tot l'àmbit mundial. Precisament, va ser a les Nacions Unides, a l'any 1974, on començà a agafar força la idea de dissenyar un Nou Ordre Econòmic Internacional, tot seguint l'esperit d'aquesta nova mentalitat. Les línies bàsiques a seguir marcades per l'ONU van ésser les següents:

- procurar l'estabilitat dels preus de les matèries primeres. Calia evitar que aquests preus continuessin baixant, en detriment dels països exportadors del Sud.

- intentar que els productes manufacturats del Sud entressin en els mercats dels països desenvolupats, per a la qual cosa calia reduir els aranzels. L'any 1980 els països subdesenvolupats només detentaven el 13% del comerç mundial d'aquests productes.
- fomentar la transferència de tecnologia dels països industrialitzats als països mancats d'indústria.
- assolir que els països del Nord dediquessin el 0'7% del seu Producte Nacional Brut a l'ajut per als països subdesenvolupats. Només alguns països del nord d'Europa i de l'OPEP ho han complert.
- oferir condicions menys riguroses en les prestacions de capital als països del Sud per tal que el deute extern d'aquests no es dispari. (Pensem que l'any 1984 el deute extern dels països subdesenvolupats ja arribava a 800.000 milions de dòlars, tot afegint l'interès del 25%. Aquesta situació caòtica en el món de les finances no ha trobat, de moment, sortida).

En aquesta última dècada s'ha parlat força del N.O.E.I., però no es veu la voluntat política suficient per part del poderosos de posar en pràctica els mitjans necessaris per a arribar-hi.

5. CONCLUSIÓ: A LA RECERCA D'UN INDEPENDÈNCIA POLÍTICA I ECONÒMICA DEL SUD

Cal assolir que els països del Sud puguin engegar satisfactòriament el seu propi desenvolupament. Però això requereix una total independència política i econòmica d'aquests països. Tal independència no suposaria un tancament respecte a les potències del Nord, sinó que significaria l'inici d'una relació d'igual a igual. A l'hora d'importar i exportar productes, així com a l'hora de prendre decisions que afectin a les relacions internacionals, el Sud ha de tenir una força i una capacitat de decisió proporcional a la població que representa.

Els països desenvolupats han ajudat quelcom al desenvolupament dels països del Sud, encara que molt menys del que haurien pogut fer. Però no estan disposats de cap manera a compartir amb aquests països el control de les decisions econòmiques, atès que tal cosa provocaria a la llarga una transformació radical del sistema mundial de relacions polítiques i econòmiques. I els poderosos no volen perdre pas el seu poder.

L'any 2000 està molt a prop. No cal caure en tremendismes mil·lenaristes per afirmar que si continuem al ritme de creixement demogràfic d'ara, iniciarem el nou mil·lenni amb una població d'uns 6.000 milions d'habitants, dels quals —si no es comencen a posar ara solucions— uns 4.000 milions viuran en condicions d'extrema pobresa. No és aquest el món que ha de sorgir d'una societat que assegura estar progressant. Cal que brolli al nostre món una solidaritat que sigui motor generador de relacions justes entre els països del Nord i els països del Sud del nostre planeta.

NOTES

(1) És prou coneguda també la denominació “Tercer Món” quan es parla dels països més pobres de la terra, atès que no pertanyen ni al “Primer Món” capitalista desenvolupat, ni al “Segon Món” socialista desenvolupat. Tot i així creiem que és més representatiu de la situació real el model dels dos blocs: un Nord ric i un Sud pobre.

(2) Cal esmentar el cas atípic de Xina. La seva precària realitat econòmica situaria aquest país dins del bloc Sud. No obstant, el fet de posseir la quarta part de la població de la terra —més de 1.000 milions d'habitants— fa que en ocasions es comporti com una potència mundial en relació amb països més febles del Sud. Així, per exemple, és un dels “cinc grans” de l'ONU amb dret a vetar les decisions del Consell de Seguretat.

(3) Ens anem introduïnt en un conjunt de dades estadístiques molt diverses que provenen tant de la bibliografia apuntada a l'apèndix com de les informacions que diaris i revistes constantment aporten. No citarem en cada cas la font perquè resultaria inviable en una conferència. La persona interessada en el tema trobarà en la bibliografia la informació estadística minuciosa que desitgi. En alguns casos, les dades han estat arrodonides per tal de facilitar la comprensió de conjunt.

BIBLIOGRAFIA RECOMANADA

Norte-Sur, un programa para la supervivencia. (Informe de la comisión independiente sobre problemas internacionales del desarrollo por Willy Brandt). Ed. Pluma, Bogotá 1980.

Aquest llibre proposa reformes a llarg termini de cara a l'any 2000, programes prioritaris per a la dècada dels vuitanta i un pla d'emergència per a evitar una crisi econòmica imminent. Darrera les seves discussions hom hi troba els problemes tradicionals sobre la guerra i la pau, i les grans despeses en armament que obliquen a no destinar recursos a necessitats urgents. És un informe polític que aborda els problemes mundials des d'una òptica política i que crida els països del món a aportar respostes creadores.

Informe sobre el Desarrollo Mundial 1981. Banc Mundial, Washington D.C. agost 1981

Aquest informe s'edita anualment. Inclou els indicadors del desenvolupament mundial i dona quadres amb dades socials i econòmiques que corresponen a més de 100 països.

Ramon Tamames: *Estructura económica internacional.* A.U. 338, Madrid 1984.

És una obra molt bona de consulta i un manual introductori als grans temes de l'economia internacional: sistemes econòmiques i nivells de desenvolupament, la cooperació econòmica internacional, la integració econòmica, els grans temes actuals de l'estructura econòmica internacional, les grans potències econòmiques, etc.

El mundo en el año 2000. (Director del estudio GERALDO O. BARNEY), Ténos, Madrid 1982.

Es el cuadro més complet i sistemàtic que s'ha publicat fins avui a USA, tot i que presenti una imatge molt esquemàtica de la realitat actual. Si hom no modifica ràpidament les polítiques referents a la població, conservació dels recursos i protecció del medi ambient, en un futur proper hom es pot trobar amb esdeveniments desagradables. Aquests canvis cal fer-los abans que comenci el s. XXI.

QÜESTIONARI PER AL DIÀLEG

1. Per què parlem de països del Sud i països del Nord?
2. Quines són les causes de les grans diferències de nivell de vida entre els uns i els altres?
3. Quins són els problemes que cal resoldre en un futur Nou Ordre Internacional?
4. Possibles camins de solució?

UNA SOCIETAT RECOLZADA EN LA CURSA D'ARMAMENTS

Joan Travé

INTRODUCCIÓ

En aquest curs sobre les grans injustícies d'avui s'ha analitzat el tema de l'empobriment progressiu del tercer món i el tema de l'atur. La pobresa o la misèria de gairebé dos terços de la Humanitat. I així, a la nostra època, en què sembla que s'ha realitzat la utopia d'un món que ha assolit un nivell de desenvolupament tecnològic suficient per satisfer les necessitats bàsiques de la Humanitat, el repartiment desigual fa, però, que només un terç d'aquesta humanitat en pugui fruir. El 70% de la població humana està condemnada tot just a sobreviure o a morir-se de fam.

Al mateix temps, bona part dels esforços que s'haurien de dedicar a la solució d'aquest problema van orientats cap a una creixent i dramàtica cursa d'armaments que, si ens pot portar a l'extermini de la raça humana, al mateix temps impossibilita la urgència absoluta d'eliminar el subdesenvolupament. I així, mentre 40 milions de persones es moren cada any per manca de nutrició, es dedica un milió i mig de dòlars per minut a la producció d'armaments. I mentre els Estats han adquirit consciència del perill que representa per exemple la droga o el terrorisme, aquestos mateixos Estats es vanen de la seva capacitat creixent per fabricar i exportar les armes més avançades.

També al nostre país estem abocats cap aquest comerç, a la creació de la mort. Amb una situació com la nostra, amb més de 2.500.000 persones en atur involuntari i amb 800.000 persones que pateixen necessitats primàries reals, tindrem per l'any entrant una despesa aproximada de 1650 milions de pessetes diàries per modernitzar les forces armades. La probable integració definitiva a l'OTAN ens farà participar cada vegada més en la política de blocs i en la militarització mundial.

Sembla, també, que cada cop augmenta més la nostra exportació d'armes al Tercer Món i que existeix el projecte d'anar-nos situant en un lloc rellevant dins dels països exportadors d'armament.

S'imposa retrovar el seny, la raó i el sentit d'una societat que ha esdevingut irracional dins de la seva pretesa racionalitat. D'una societat que diu voler salvar la pau i eliminar la misèria i dedica els seus esforços al creixement i perfeccionament d'unes armes que, no ens enganyem, seran utilitzades alguna vegada com sempre ha passat a la Història.

S'imposa una informació i un debat per mobilitzar la societat i pressionar els

poders públics nacionals i internacionals amb tota la força i la imaginació possibles. S'ha de lluitar contra els arguments capciosos que ens diuen que de totes maneres sempre existirà un altre país que vendrà les armes, que la no-fabricació d'armament augmentarà l'atur i que només es venen armes per a la defensa. Darrera tot això s'amaguen interessos econòmics i polítics que es nodreixen del negoci de les armes i que difícilment buscaran alternatives per fer una readaptació de les indústries bèl·liques amb fins pacífics.

Hem de relativitzar al màxim la hipotètica defensa i el perill d'hegemonia d'un bloc quan la supervivència i els mínims per a una vida humana estan en perill.

Potser mai una responsabilitat tan clara i tan feixuga ha caigut sobre les espatlles d'una generació, perquè les alternatives estan ben definides: optem per alimentar un futur de mort o optem per alimentar un futur de vida.

Aquestes ratlles volen recollir alguns elements significatius que ajudin aquesta reflexió. Ho farem sota els següents apartats:

- I. La irracionalitat de l'actual situació.
- II. La cursa armamentista: perill d'extermini.
- III. La cursa armamentista: una mort lenta per al tercer món.
- IV. La cursa armamentista: empobriment per als països desenvolupats.
- V. Possibles alternatives.
- VI. Conclusió.

I. LA IRRACIONALITAT DE LA SITUACIÓ ACTUAL

Per a explicar què volem dir amb una societat irracional en la seva totalitat aprofitaré la paràbola que Roger Garaudy (1) ens explica sota el títol de "La paràbola del molino del diablo", per fer-nos veure en llenguatge de paràbola on pot portar una societat basada en el mite del creixement i molt més quan aquest creixement està fonamentat en el creixement armamentístic.

En un país "altament desenvolupat", ens diu, el govern ha reconegut el dret a tot individu, dret molt d'acord amb la llibertat, a anar armat.

L'ús de les armes personals porta a una prosperitat de la indústria armamentista sense precedents. El mercat sembla no tenir límits. Surten models de tota mena: de butxaca, de màxima precisió, etc. Creix el nivell de vida, augmenten les vendes a l'exterior. Es produeix un "boom" de les indústries accessòries i de tota la siderúrgia.

El "boom" combinat amb el nerviosisme, la inseguretat i la tensió existents fomenten l'expansió d'altres sectors: cirurgia, psiquiatria. Fins i tot les Ciències Socials. S'obren noves possibilitats d'investigació, es fan estadístiques d'una precisió admirable, s'arriba fins a descobrir la "lleï logarítmica de l'extermini" que permet preveure quan l'últim home apuntant el seu veí dispararà l'últim tret de mort.

El govern està content amb la realització dels somnis de l'economia del creixement: moneda sòlida, augment de la venda, nous mercats.

Amb clau de paràbola, aquest exemple que ens proposa R. Garaudy podríem dir que és el paradigma d'una societat que "funciona", d'una societat racionalitzada, però que és irracional en la seva totalitat. Es preocupa del funcionament, però no es preocupa del perquè ni on va a parar aquesta societat. I aquest és el problema actual del món: una cursa d'armaments que arruïna les nacions i que no es podran fer servir si no es vol provocar l'extermini de la humanitat. Aquest sembla ser el "sentit" de la nostra societat.

II. LA CURSA ARMAMENTISTA: PERILL D'EXTERMINI

1. Efectes d'una guerra nuclear

La novetat d'una guerra nuclear és la il·limitació d'efectes en l'espai i en el temps. És una guerra que pot exterminar la humanitat (genocidi) l'ecologia (ecocidi) i el cosmos (cosmocidi). Ja no seria una guerra contra una classe com altres vegades s'ha dit, sinó contra la mateixa espècie. Es pot fer una gradació d'efectes, com F. Urbina (2), de la següent manera:

- a) Efectes immediats. El moment de l'explosió i les hores següents en un radi d'acció de pocs Km. Per exemple a Hiroshima van morir 85.000 al moment de l'explosió i 70.000 les 48 hores posteriors.
- b) Efectes intermedis. Efectes que es produeixen dies o setmanes després i fins a distàncies d'uns centenars de Km.
- c) Efectes a llarg termini. Efectes que es produeixen en una distància i en un temps indefinits. Els límits poden ésser des de la destrucció del planeta sencer fins a la desintegració genètica.

Avui dia es parla freqüentment de "l'hivern nuclear" un refredament general que podria provocar una nova era glacial.

Amb això que hem dit ja es veu que una guerra com aquesta té pocs punts de contacte amb les guerres que al llarg de la Història s'ha intentat justificar amb teories con les de la "guerra justa". En aquelles guerres sempre existia un element clau per justificar-les: el "control dels danys". Ara és un acte absolutament incontrolat. Engegada la dinàmica, els resultats escapen a tota previsibilitat, deixen d'ésser humans.

2. Justificacions de la cursa armamentista: la dissuasió, l'equilibri i la inestabilitat estratègica

La dissuasió vol significar senzillament espantar l'altre perquè no ataqüi. És l'estratègia del terror. Ha tingut una formulació famosa amb el MAD (Mútua destrucció assegurada). Significa una capacitat de resposta suficientment forta

després de rebre el primer cop. Més endavant es va parlar de l'OVERKILL (excés de capacitat mortífera). Vol significar tenir moltes més armes que les necessàries per a una resposta adequada, per a estar sempre segurs de la mútua destrucció assegurada, és a dir, que el millorament qualitatiu i quantitatiu de l'adversari ens manté sempre el MAD. Aquesta és fonamentalment la teoria de la dissuasió que mantenen les dues superpotències i que estenen com un paraigua protector als seus aliats.

L'equilibri o la paritat d'armaments s'ha demostrat que és una cosa irrealitzable. S'ha convertit en una cursa de les grans potències per a no quedar enrrera.

Un problema que mai no s'ha solucionat: com controlar l'armament de les superpotències. I una segona qüestió fonamental: qui té la superioritat? Amb totes les dificultats que les comparacions comporten, R. Grasa (3) pot afirmar "que ningú de bona fe no pot negar que la pràctica totalitat d'experts occidentals admet l'existència d'una dissimetria a escala mundial desfavorable a l'URSS". Encara que segons l'autor l'URSS tindria superioritat en llançadors i potència explosiva, la superioritat USA és clara de caps nuclears, precisió i vulnerabilitat, ja que els Estats Units tenen a diferència dels russos instal·lada majoritàriament la seva potència nuclear als submarins i bombarders, molt menys vulnerables que les instal·lacions russes, predominantment instal·lades a la superfície.

De totes maneres malgrat les xifres que es poden barrejar, sembla que hi ha un cert consens entre els experts militars que el núm. de missils balístics intercontinentals, bombarders nuclears i missils instal·lats als submarins poden produir un nivell de danys en una primera rèplica que és inacceptable per una o altra superpotència.

La pregunta constant de la cursa nuclear és què pot passar quan la política de la dissuasió i d'equilibri es trenqui.

Avui dia, ens diu C. Alonso Zaldivar (4), l'increment dels programes de modernització de sistemes d'armaments tendeix a produir: a) un increment de "l'overkill", b) disminució del nivell de mútua destrucció assegurada. Aquesta paradoxa té una explicació. Cada dia augmenta la precisió de les armes nuclears, de tal manera que, al final de la dècada, les instal·lacions de missils tindran un índex de vulnerabilitat del 100 per 100, malgrat que sempre quedi la resposta pels submarins.

Però la vulnerabilitat dels missils balístics intercontinentals (ICBMS) situarà els arsenals d'ambdues potències dins d'una relació de capacitat destructiva-vulnerabilitat que donarà a qui dispari primer un avantatge enorme. Això és "la inestabilitat estratègica". Amb aquesta situació és probable que es presenti més d'una vegada la necessitat de decidir amb urgència si es va o no es va a la guerra nuclear.

El mateix Zaldivar explica un escenari possible de guerra nuclear presentat pel grup d'estudis nuclears de Harvard, que, com diu l'autor citat, no són precisament pacifistes.

Segons aquest “escenari”, els satèl·lits de la intel·ligència americana detecten un vaixell rus desembarcant míssils creuers a Cuba. El cap d'Estat soviètic diu que els retirarà si la NATO retira els que ha desplegat a Europa.

El president americà decideix atacar el vaixell a la nit. “No teníem altra solució”, dirà. Al contrari teníem l'amenaça a les fronteres. De fet era un atac limitat al vaixell per demostrar la seva posició de força.

La informació que rep Moscou és que els americans estan a punt de començar un atac nuclear. Fan els càlculs i arriben a la conclusió que si USA ataca primer destruirà els seus ICBM i produirà uns 100 milions de morts. Si ataquen els russos primer la represàlia només produirà uns 10 o 20 milions de morts, o fins i tot, manca de represàlia.

De fet l'URSS s'equivocava. La guerra no era inevitable. Però per por desapareixen primer. Moriran 35 milions d'americans immediatament i la resposta matarà 25 milions de russos.

Els autors diuen que aquest escenari és perfectament “plausible”, i que una futura guerra nuclear per “malentesos” serà més probable que una guerra nuclear clarament premeditada.

3. Punts significatius de la cursa armamentista

Si posem com a punt de partida la bomba d'Hiroshima, el que ha seguit després no ha estat res més que el desenvolupament d'aquella primera irracionalitat. Hem tingut un creixement en espiral de l'armament, tant des d'un punt de vista qualitatiu o de perfecció tecnològica, com des d'un punt de vista quantitatiu o de capacitat explosiva acumulada. (5)

Dels anys 40 als 60 vam passar dels bombarders B-29 (Hiroshima) als B-52, amb capacitat intercontinental.

A la dècada dels 60 apareixen els grans míssils intercontinentals que poden portar un cap nuclear a 12.000 Km.

Al començament dels 70 apareixen els M.I.R.V. o míssils amb molts caps, cada un programable per objectius diferents.

Als 80, els pressupostos de més de 300.000 milions de dòlars que llença Ronald Reagan suposen avanços espectaculars, com el projecte MX, on dins d'uns subterranis enormes correrien centenars de trens portadors de míssils que poden disparar des de les infinites obertures i que tenen una probabilitat mínima d'ésser destruïts, fins a arribar a l'anomenada guerra de les galàxies.

Si ho mirem des d'un punt de vista quantitatiu se'n diu que entre les dues superpotències acumulen vint mil megatones. Si segons els estratègies nordamericans amb 400 megatones n'hi havia prou per provocar 30 milions de morts a l'URSS i deixar el país irreversiblement destruït sembla absolutament irracional l'acumulació de 10.000 megatones.

III. LA CURSA ARMAMENTISTA: UNA MORT LENTA PER AL 3r. MÓN

El creixement constant de les despeses militars i dels estocs d'armaments és un tema que s'ha repetit tantes vegades que acaba per ser una dada més de la vida quotidiana. Xifres com 700 ó 750.000 milions de dòlars dedicades en un any a la indústria armamentística, gairebé 1 milió i mig per minut, ja formen part de la nostra cultura.

L'arsenal mundial escapa a la imaginació: 16.000 milions de tones de TNT. A la 2ª guerra mundial amb 3 milions de tones es van produir 50 milions de morts. Cada ciutadà USA dedica 130.000 pts. anuals al pressupost militar. El preu d'un submarí nuclear cobriria el pressupost d'educació de 28 països en vies de desenvolupament o l'educació bàsica de 160 milions de nens. (6)

Segons la FAO les tendències actuals fins a l'any 2000 incrementaran greument la població desnutrida fins a 600-650 milions. I cada dia moren 40.000 nens de fam al món. El Consell mundial de l'alimentació indica que faria falta invertir 4.000 milions de dòlars anuals —menys de la vuitena part del pressupost d'investigació i desenvolupament militar d'un any— per donar durant els pròxims quinze anys ingressos i actius productius a fi que prop de 500 milions de persones puguin satisfer les necessitats mínimes fins a finals de segle.

Aquest tema del lligam armamentisme-desenvolupament és un tema fonamental, si no pensem únicament el problema des de la nostra òptica, des de la “nostra” pau dels benestants que seria un luxe, un privilegi, aconseguit a les espatlles de la majoria de la humanitat.

Es impossible elaborar una reforma de les lleis internacionals d'intercanvi, és impossible parlar d'un NOEI, si la indústria bèl·lica segueix al centre de les voluntats polítiques que dominen el món. El desenvolupament dels països més pobres no es pot fer sense les transferències de recursos del Nord i això no és possible per les despeses militars.

A mateix temps els països subdesenvolupats augmenten exageradament les despeses militars com es pot veure al gràfic 1.

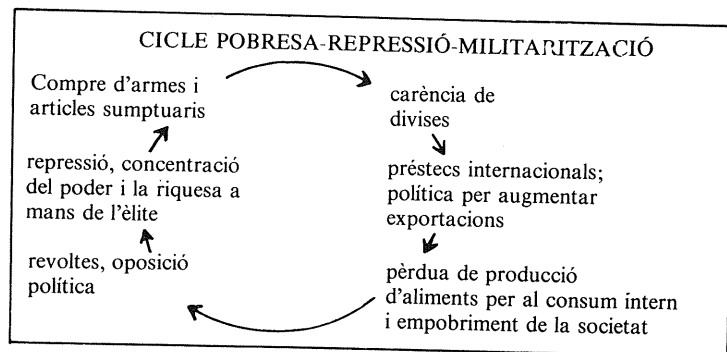
DESPESES MILITARS DELS PAÏSOS SUBDESENVOLUPATS
(en milions de dòlars a preus constants de 1979)

	Despeses	% de les despeses de tot el món
1972	32.980	7,9
1973	37.296	8,8
1974	48.074	11,0
1975	56.034	12,4
1976	63.946	14,0
1977	63.630	13,7
1978	66.085	13,8
1979	67.838	13,7
1980	71.316	14,1
1981	81.281	15,6

Font: SIPRI, Yearbook, 1982, p. 140.

Les armes són comprades cada vegada més cares comparativament amb els preus de venda de les primeres matèries, perquè el deteriorament dels termes de canvi i l'intercanvi desigual funciona plenament en el negoci de les armes.

L'adquisició d'armes representa per a molts països la tecnificació de la repressió i la reproducció del cicle Pobresa-repressió-militarització, com es veu al gràfic 2. (7)

Font: Magweta, en Desarrollo, 1982.

IV. LA CURSA D'ARMAMENTS I LA CRISI: L'ATUR I LA INFLACIÓ

L'informe de les Nacions Unides sobre la relació entre desarmament i desenvolupament ha deixat ben clar que la humanitat ha d'optar entre continuar endavant amb la cursa armamentista o bé avançar cap a un desenvolupament social i econòmic més equilibrat dins d'un nou ordre econòmic i polític internacional més viable. El que no es pot fer són les dues coses. (8)

No es veritat que la indústria bèl·lica faci augmentar les inversions, que potenciï les branques civils de la indústria i que faci créixer els llocs de treball. (9)

Es veritat que es calcula que treballen, d'una manera o d'una altra, a l'aparell militar al voltant de 44.500.000 persones. Es evident que el militarisme crea llocs de treball. Però s'ha de tenir en compte que:

- per culpa d'això molts altres sectors de l'economia es veuen privats d'inversions.
- les fàbriques d'armament utilitzen una tecnologia que mes aviat estalvia llocs de treball. Segons estimacions del govern dels Estats Units fetes ja fa alguns anys i que cita M. Aguirre, mil milions de dòlars destinats a despeses militars

crearien 76.000 llocs de treball, mentre que dedicats a despeses civils del govern federal crearien 100.000 llocs de treball. En conjunt sembla que es pot afirmar que l'augment de les despeses públiques militars i la disminució de les despeses públiques no militars faran augmentar la taxa d'atur.

Les despeses militars són causa de l'augment del procés inflacionari produït per l'increment de la demanda i la inflació de costos. L'expansió de la demanda militar coincideix amb l'expansió de la demanda de certs sectors civils, que farà pujar tots els preus, però "la despesa militar no es regeix per l'efectivitat dels costos, sinó per l'efectivitat (bèl·lica) dels productes". (10)

La inflació de costos es manifesta a través de les tres característiques següents:

- Els béns militars es fabriquen a les indústries molt avançades amb taxes salarials altes. Amb els convenis es passen a altres sectors industrials amb menys productivitat i demanda provocant un augment d'inflació.
- El sector militar —molt monopolístic— tendeix a incrementar els costos de manera unilateral.
- L'exportació d'armes genera una competència interestatal. Cada país ha de dedicar més divises per adquirir armes més cares. La inflació s'exporta amb els productes bèl·lics. (11)

V. CAMINS DE RUPTURA: EL NOU MOVIMENT PACIFISTA EUROPEU I ELS PROJECTES ALTERNATius

1. El nou moviment pacifista europeu (12)

El nou moviment pacifista europeu recull un gran ventall de postures i nivells diversos. Un punt, d'aglutinament fonamental, va ésser l'oposició a la instal·lació dels euromíssils a Europa i l'amenaça, que això representava, de convertir el vell continent en camp d'un enfrontament limitat entre les dues superpotències.

El moviment s'ha nodrit de contingents diversos: oposició a la cursa d'armaments, a tot armament nuclear, a la política de blocs, a l'OTAN, antimilitarisme, suport als objectors de consciència, etc...

Les diferències són grans segons el nivell. Des d'un pacifisme radical fins a un tipus d'oposició limitat a l'armamentisme nuclear.

També els orígens són diferents. A Alemanya per exemple, s'ha anat passant als moviments per la pau, des de l'ecologisme. A Holanda hi ha hagut un desplaçament des dels moviments feministes, no únicament amb el plantejament que la pau és un tema urgent que ens afecta a tots, sinó també des de l'anàlisi de la institució i el servei militar com una representació típica del masclisme.

Una divisió fonamental és la dels partidaris d'un desarmament unilateral i els defensors d'un desarmament multilateral.

Els partidaris d'un desarmament unilateral creuen que les decisions com:

- a) No instal·lació d'euromissils al seu país.
- b) Desnuclearització total del seu país.
- c) Desarmament unilateral o desnuclearització de l'Europa Occidental.

s'han de prendre sense esperar que la resta dels països o blocs prenguin la mateixa decisió.

Les raons estan fonamentades en la incapacitat de les negociacions internacionals per trobar un sostre al rearmament o desarmament simultani. En la impossibilitat de saber la correlació de forces entre les dues superpotències, conclouen la necessitat de trencar la dinàmica del rearmament unilateral que pròpia a la pressió que les petites potències poden anar fent sobre les grans.

Els multilateralistes consideren impolític el desarmament unilateral que provocaria un desequilibri massa brutal. En canvi, la seva postura, defensada freqüentment pels experts en política internacional la creuen més realista i viable. En aquesta òrbita podríem incloure fins i tot "l'opció zero" o l'eliminació dels Pershing i Cruise a Occident i dels SS a l'Est, situació difícil d'acceptar per la Unió Soviètica que quedarà en mans dels missils situats als vaixells de superfície o als submarins.

La preocupació d'un desarmament que només pot ésser multilateral i simultani està animada en molts autors per la por soviètica. El pacifisme europeu dels anys 30, diuen, portà a no-intervenir a la guerra d'Espanya i fomentà el rearmament desequilibrat dels nazis. També dins del multilateralisme hi ha autors que esperen que aquesta política ajudarà a créixer els moviments per la pau a l'Est. Ja es veu que per tirar endavant un projecte de desarmament s'ha de trobar un lligam entre les postures multilateralistes que moltes vegades han estat simple "verbalisme" i les postures unilateralistes, també a vegades purament "testimonials".

Podríem enumerar alguns dels aspectes significatius que trobem en els nous moviments per la pau:

- a) La consideració de la guerra nuclear com un fenomen totalment nou.
- b) La configuració en moviments de masses. Convoquen milions de persones arreu del món.
- c) Fan un lligam cada vegada més clar entre la cursa nuclear, l'impossible desenvolupament dels països del Sud i la crisi del Nord.
- d) S'estableix una connexió profunda amb altres moviments: ecologistes, feministes, objectors de consciència.
- e) Mostren una actitud crítica davant de les dues superpotències. Com diu Fred Halliday "els objectius estratègics dels moviments europeus per la pau han de ser dobles: alliberar la meitat occidental del continent del sistema militar que representa el més gran focus de guerra, i a la meitat oriental del sistema públic que representa la negació de les llibertats civils" (13).

Es podria dir que els moviments per la pau busquen retrobar el "sentit" i la

"racionalitat" del món actual. Són acusats d'utòpics però potser és més utòpic pensar que construirem la pau asseguts sobre un polvorí que creix cada minut, i sobre les espatlles de milions de persones que moren de fam cada any.

Són conegudes les crítiques —ideològiques i tendencioses la majoria— que es fan als moviments per la pau. Es diu que estan finançats per Moscou, que augmenten el perill de guerra, que posen en perill els valors i la defensa d'occident i, fins i tot, que faran augmentar l'atur. Darrera d'aquestes crítiques tenim la hipòtesi d'una voluntat agressiva de l'URSS i la famosa afirmació de "millor morts que rojos" que únicament pot tenir sentit com una simple i "numantina" opció personal.

B. Els projectes alternatius

La idea fonamental dels projectes alternatius és trencar amb la política de blocs, perill fonamental d'una guerra nuclear. Es intentar fer veure que una política neutralista no és una cosa impossible. Es demostrar amb experiències existents que per al nostre país hi ha un altre camí possible que el d'integrar-se a un dels blocs. I per fer veure això es posen els exemples clàssics. Suïssa i Suècia que no han intervingut en cap guerra des de 1815 i que no pertanyen a cap bloc. Finlàndia i Àustria amb una neutralitat començada després de la segona guerra mundial. Iugoslàvia que a l'època Staliniana trencà amb el bloc de l'Est. El cas extrem d'Albània que trenca amb els països de l'Est amb la Xina i també amb occident, o la petita República de Malta intentant activar una conferència de Seguretat sobre el Mediterrani. Johan Galtung (14), les anàlisis del qual seguim en tot aquest apartat, es fa una pregunta clau en tota aquesta qüestió: quins són els països més segurs. La seva proposta ordenada de més a menys seguretat és la següent:

1. Els més segurs: Suïssa, Iugoslàvia, Albània.
2. Finlàndia, Àustria, Suècia, Malta.
3. França, Grècia, Romania, Islàndia, Irlanda, Xipre, Espanya.
4. Els més insegurs: Els integrats a l'OTAN o al Pacte de Varsòvia.

Aquesta anàlisi vindria a dir que el grau d'integració dins d'un bloc és directament proporcional a la inseguretat.

DIMENSIONS QUE PODEN DONAR SEGURETAT I CREDIBILITAT ALS PROJECTES ALTERNATIU

1. Manca de capacitat militar ofensiva

Es tracta de desplaçar les armes convencionals cap a una desaparició de la capacitat ofensiva i el manteniment de les armes de gran activitat defensiva.

Es una situació intermèdia davant de les postures límits enfront d'un atac nuclear: la no-resistència o resposta amb la mútua destrucció assegurada. Evidentment aquesta postura no és acceptada per aquells que estan en contra de tot tipus d'armament i contra la violència en general i propugnen passar directament a la

defensa no militar i al desarmament general. Això presenta dues grans dificultats:

- a) Una majoria de la població no creu en la defensa no militar.
- b) La Història demostra que la seguretat no sobreviu automàticament.

La posició de Galtung seria anar buscant la combinació d'aquesta defensa militar convencional amb els altres sistemes de defensa paramilitar, com la guerrilla, i no militar com ara la lluita social, el boicot i la desobediència civil.

2. No-aliniament

Això significa un distançament dels blocs militars. Significa que no pot ser utilitzat —bases, tasques nuclears, subordinació— per cap dels blocs militars.

La tesi del no-aliniament gradual sosté que aquest és un camí per augmentar la seguretat no únicament del país que es desvincula dels blocs sinó a poc a poc del sistema sencer.

3. La força interna del país

Es tracta de la dimensió interna de la seguretat. Això representaria, segons l'anàlisi citat de Galtung, la conquesta d'una gran autodependència econòmica, ecològica, política, militar. Significa una estructuració del país amb capacitat suficient per valer-se per si mateix en temps de crisi. Significa intentar l'autosuficiència i que els recursos no s'esgotin. Des del punt de vista polític vol dir poder fixar els objectius propis i la estratègia per aconseguir-los. Des del punt de vista militar significa capacitat pròpia per produir armes no ofensives i possibilitat d'organitzar la defensa.

Tots aquests elements s'han de fonamentar en un fort nivell de cohesió social capaç d'una movilització del país.

4. La utilitat externa

El país que es vol mantenir en aquesta posició ha de demostrar que lliure, no-alineat i sencer, ofereix uns serveis i una disponibilitat més gran que si fos dependent, alineat conquerit o destruït. La utilitat pot ser política, econòmica, cultural, humanitària, ecològica, etc... S'acostuma a citar el cas de Suïssa, amb una tradició històrica de Conferències de Pau i Organitzacions humanitàries fetes servir per països antagonics.

VI. CONCLUSIÓ

Podem acabar, intentant fer unes breus reflexions finals:

1. La cursa armamentista, la dissuasió i l'impossible equilibri ens poden portar a la desaparició de les característiques actuals del nostre planeta i a la desaparició de totes les formes de vida. Ara ja es tenen dades suficients per poder dir això amb una base científica seriosa.

2. Aquesta pau aparent basada en la cursa armamentista, i que, fins i tot, pot ésser un luxe dels països rics, mata milions de persones a l'any per manca d'ajut econòmic, frena el desenvolupament i és una fàbrica d'aturats.
3. No es pot legitimar avui amb cap criteri ètic o cristià —pensem en les clàssiques teories de la guerra justa— una guerra actual amb les perspectives i els efectes que hem citat en aquest treball.
4. Els moviments per la pau, que sostenen les postures més lúcides i racionals en els moments actuals, han d'anar creant amb imaginació uns projectes alternatius que puguin ésser assumits per una majoria creixent de la població.
5. Els valors i el sentit d'una societat diferent es troben en aquest moviments i molt particularment en la confluència amb els ecologistes. En el fons és el retrobament d'un pensament bíblic com el d'Isaïes quan diu: "Amb l'espasa faré una rel·la". Probablement és la primera proposta de reconversió de la indústria de guerra —l'espasa— cap a una indústria tan pacífica i poc contaminant com l'agricultura de la rel·la.
6. Des del nostre país una política coherent amb el que acabem de dir hauria de passar:
 - a) Per una política de neutralitat i no-aliniament. Això significaria la sortida de l'OTAN i la supressió de les bases nord-americanes.
 - b) La reducció i reconversió progressiva de la indústria armamentista al camp de la indústria civil.

Es evident que tant la primera proposta com la segona van en direcció contrària a la línia política que sembla imposar-se cada dia més.

NOTES

- (1) Roger Garaudy: *La alternativa*. Madrid, Cuadernos para el Diálogo, 1977. Págs. 84 y ss.
- (2) Fernando Urbina: *La guerra nuclear*. Madrid, Editorial Popular, 1984. Págs. 16 y ss.
- (3) Rafael Grasa: *Las superpotencias y su política de rehenes*. El País 6 de diciembre de 1984.
- (4) Carlos Alonso Zaldívar: *Guerra y paz en el mundo nuclear*. Misión Abierta, Septiembre 1983. Págs. 35 y 36.
- (5) Vegeu això més desenvolupament a F. Urbina, O.C. Pág. 46, ss.
- (6) Dades de la Fundació Rockefeller recollides a Mariano Aguirre: *De Hiroshima a los euromisiles*. Madrid, Tecnos, 1984. Págs. 155, ss.
- (7) Citat a M. Aguirre, O.C. Pág. 160.
- (8) La relación entre desarme y desarrollo: Naciones Unidas, Nueva York, 1982. Reproducido y editado por el Servicio de Documentación y Difusión de la Asociación para las Naciones Unidas en España. Septiembre 1984.
- (9) Mariano Aguirre, O.C. Pág. 161, ss.
- (10) Mariano Aguirre, O.C. Pág. 168.
- (11) Clyde Sanger: *Safe sound. Disarmament and development in the 80's*, Zed Press, Londres 1982. Cit. a M. Aguirre, O.C. Pág. 169.
- (12) Vegeu: Enrique Gomariz: *Estrategia para la paz*, Mayo, núm. 2, novembre 1982.
- (13) Fred Halliday: *The Sources of the new Cold War, a Exterminism and Cold War*, Verso, 1982. Pág. 322.
- (14) Johan Galtung: *Hay alternativas*. Madrid. Tecnos, 1984.

BIBLIOGRAFIA RECOMANADA

E.P. Thomson: *Opción cero*. Crítica, Barcelona, 1983.

Un llibre clau del historiador anglès que s'ha convertit en un dels caps de la fila dels moviments per la pau. Desmunta els arguments per justificar la carrera armamentista, polemiza sobre l'opció zero i s'enfronta a "l'exterminisme" que marca segons ell "una última etapa de la civilització".

Norberto Bobbio: *El problema de la guerra y las vías de la paz*. Crítica, Barcelona, 1982

Es una reflexió filosòfica i política molt profunda del gran pensador italià. L'autor fa una denúncia de l'estratègia de la dissuasió i rebutja les legitimacions de l'armamentisme.

Johan Galtung: *Hay alternativas. Cuatro caminos para la paz y la seguridad*. Tecnos, Madrid, 1984.

Un dels llibres més estimulants per trobar alternatives viables a l'enfrontament Est-Oest. S'inspira amb les polítiques concretes de sis països europeus — Suïssa, Yugoslavia, Àustria, Suècia, Finlàndia i Albània — que tenen una política neutralista, un gran nivell de seguretat i que no signifiquen cap amenaça a la pau. Una bona refutació a les postures que creuen que no tenim cap més remei que caure en un dels dos blocs militars.

Mariano Aguirre: *De Hiroshima a los euromisiles*. Tecnos, Madrid, 1984.

Llibre molt útil pel gran treball de síntesi de diferents fonsts, amb una bona recopilació seleccionada de dades. Hi trobem debatuts els grans temes actuals relacionats amb la carrera armamentista i els seus efectes com són el sub-desenvolupament, l'inflació i l'atur.

QÜESTIONARI PER AL DIÀLEG

1. Valorar la afirmació: la pau és el bé suprem de l'humanitat.
2. Fins a quin punt i amb quins límits la defensa de l'integritat nacional i els "valors d'occident" poden justificar una defensa armada.
3. Arguments i contra-arguments dels qui ataquen els moviments per la pau com un perill per la defensa d'Occident i d'ésser utilitzats i manipulats per l'Unió Soviètica.
4. Diverses valoracions del rol d'Espanya integrada a l'OTAN o jugant un paper de reforçament dels països neutrals en mig dels dos blocs.

CRISI, UTOPIA I SOLIDARITAT

Jordi López i Camps

I. CULTURA DE LA CRISI

La dècada dels anys 60 i els inicis dels anys 70 foren una època de grans expectatives econòmiques, socials i polítiques. El desenvolupament i expansionisme progressiu de l'economia alimentà l'esperança d'un benestar il·limitat, que havia de repercutir favorablement, tant en els països del Primer Món com en el Tercer Món. Durant aquests anys es forjaren múltiples esperances polítiques i socials. La lluita contra la dictadura i a favor de les llibertats democràtiques anava associada, més o menys explícitament, a la idea que, "després de Franco", l'hora democràtica seria socialment més progressiva a favor dels sectors populars i més avançada en el terreny cultural.

Després del període de transició democràtica, tenim la sensació que tot allò poc té a veure amb la realitat present. Fins i tot algú ha arribat a dir: "la democràcia ha vingut, i la utopia se n'ha anat".

En altres capítols d'aquest llibre s'exposa amb més detall i profunditat l'abast de la crisi econòmica que solca la nostra societat. Per això no insistiré en aquestes qüestions. Però la insolidaritat dels països rics amb els pobres; el progressiu increment de les taxes d'atur; les amenaces constants a la pau i la irrefrenable cursa d'armaments i la seva extensió a les galxies; són només uns aspectes parcials, encara que molt importants, de la crisi. Cadascun d'ells configura un aspecte particular de la crisi, però cap d'ells no pot, per si sol, explicar la totalitat d'aquesta crisi que ens envolta. Aquesta adquireix un altre sentit quan veiem que, al costat de les qüestions anteriors, hi ha d'altres aspectes.

1. Crisi de les pròpies institucions democràtiques

Aquestes institucions entren en crisi tan bon punt s'evidencia que estan mediatitzades per factors socio-polítics no legitimats per la sobirania popular. Les pressions damunt del poder legislatiu, executiu i judicial per part de sectors de la societat, (els anomenats poders fàctics), a fi de fer prevaler els seus privilegis particulars, desvirtuen el caràcter representatiu de les institucions democràtiques. En aquesta mateixa orientació cal inscriure la progressiva pèrdua d'espais de participació democràtica dels ciutadans, propiciant la consolidació d'una democràcia fonamentada en la "delegació de la responsabilitat social dels ciutadans".

2. Condicionaments derivats del context geopolític

Diversos esdeveniments de la recent història del nostre país evidencien que el context geopolític limita l'exercici ple de la sobirania de l'Estat. En qüestions tan determinants de la política exterior del nostre Estat, com són el tema de l'OTAN o les formes concretes de solidaritat activa amb Amèrica Central, les decisions institucionals de govern estan fortament filtrades per la política de blocs que presideix i regula les relacions internacionals.

3. Repercussió desigual de la mutació social

En la present situació de substitució del tipus de societat es dona la consolidació de posicions de privilegi a nivell econòmic, polític i cultural en contra del progressiu empobriment i marginació de persones, regions i països. Els grans perjudicats de l'anomenada "crisi" continuen essent els pobres.

4. Difuminació de les utopies socials

El socialisme, expressat com a utopia social per excel·lència, ja no és prou atractiu ni desperta àmplies expectatives en les classes populars. Qui creu avui en Icària? Es viu i conviu en una situació de pessimisme social que ha estat ben recollida en les següents paraules: "D'aquella vella il·lusió que nosaltres acabaríem amb el sistema, hem passat al temor present que sigui el sistema que acabi amb nosaltres. S'han disolt molts dels factors que legitimaven la ideologia socialista. En la cultura del nostre temps adquireixen prestigi valors amb pedrigree antisocialista (...) És com si tota l'essència del pensament progressista europeu, que sempre va saber unir la crítica de la realitat present al projecte per la seva transformació, estigués a punt de desapar-se i s'anés reduint al desencant antiutòpic, resignat o desesperat (...) semblen atrapats entre els nostres desigs i la realitat, entre el que esperem i que el tenim, entre el que continuem declarant en les grans ocasions i el que en realitat anem fent en el treball polític de cada dia". (1).

5. Desconcert cultural

A aquest nivell hi ha el sentiment que "les coses no va, que són força diferents del que havíem pensat que havien de ser. Hi ha desconcert. En tots els àmbits del saber hi ha una certa preocupació perquè ningú no sap exactament què ha de fer (...) les ideologies teòriques que fa poc temps eren aclamades, avui dia són objecte d'indiferència, no semblen interessar especialment ningú, i això es tradueix en una certa crisi col·lectiva de la consciència de la història" (2).

El desconcert penetra en el mateix sistema de valors ètics i morals que han regulat fins ara la nostra societat. La crisi avui s'expressa com a "cultura de la crisi", perquè en ella es capgiren els pilars sobre els quals s'havia anat consolidant la

nostra civilització. Si la "cultura de la crisi" posa de manifest una crisi, de determinades ideologies forjades en altres formes de societat, no és menys cert que la crisi derivada de la mutació social provoca una transformació de les formes de comportament de les persones.

Per altra part, algunes de les crítiques polítiques i culturals d'aquesta situació de crisi sostenen que aquesta manifesta l'esgotament del "pensament Modern". En aquests casos el discurs alternatiu s'articula sobre la crítica frontal del sistema de valors ètics propi de les societats occidentals. És un discurs que s'afirma nihilista, privatista, narcissista, ritualista i desprovist de tota projecció de futur. Al mateix temps la vida quotidiana i la projecció més immediatista del moment històric, han esdevingut els camps de batalla on sorgeixen noves necessitats socials, polítiques i culturals. En aquest terreny social és on es qüestionen de veritat tots els vells valors que havien regulat les relacions humanes i és on també se n'experimenten de nous.

Però aquest procés no està lliure de perills i dificultats. El més important és el no haver sabut proposar un sistema de valors referencials, alternatius, al mateix temps que s'ensorrava l'antic, i que fos sensible a les injustícies i opressions que pesen damunt les persones i els pobles. Sobre aquesta preocupació M. Vidal diu "la crisi de la Il·lustració té múltiples manifestacions. Una d'elles és la incapacitat per construir un univers humà regit per la solidaritat, la comunicació dialogant i el pluralisme convergent (...) la raó moderna no ha fet els homes justos i lliures. (...) (però) la crisi de la Modernitat no suposa la mort de l'ideal emancipatori. És necessari continuar creient i apostant pels valors nascuts de al Il·lustració. Amb una condició: sotmetre l'ideal de la Modernitat a un procés radical de reconducció". (3)

II. QUÈ FER DAVANT LA CULTURA DE LA CRISI?

Analitzarem diferents respostes que, tot i que en molts aspectes es manifesten antagoniques, no deixen de coexistir, en moltes persones, integrades en una única experiència personal.

1. La fi de les utopies

Una de les actituds que determinen una pauta política i un patró cultural, bastant estesos en la nostra societat, fonamenta la seva existència en la creença que estem assistint, en una privilegiada primera fila de la història, a l'esgotament del pensament utòpic. "Avui, tal com assenyala J. Habermas, sembla com si les energies utòpiques s'haguessin consumit, com si haguessin abandonat el pensament històric (...) El futur apareix carregat negativament; en el llindar del segle XXI es dibuixa el panorama aterrador d'uns riscos que, a nivell mundial, afecten els propis interessos generals de la vida (...) s'estén la sospita que l'esgotament de les

energies utòpiques no solament és la indicació d'un pessimisme cultural transitori. Podria ser indicació d'un canvi en la consciència moderna del temps. Potser s'està diluint una altra vegada aquella amalgama del pensament històric i del pensament utòpic" (4). Subjacent a aquesta realitat, diuen certs pensadors, hi ha la irrupció de l'època postmoderna que significa la liquidació definitiva de la confiança de la raó tal com s'havia prefigurat en l'època de la Il·lustració.

La postmodernitat es construeix sobre la suposada incapacitat de la Modernitat i d'una determinada forma d'Estat de donar resposta als desafiaments del entre el públic i el privat" (5). Per a la postmodernitat el socialisme tampoc no és una utopia social alternativa ni ho serà més. Les experiències de "socialisme real" evidencien que també elles esdevenen limitades per a proposar una emancipació total i plena de la humanitat. A la fi es consolida la idea, que en el "pla ideològic la crisi es manifesta com l'esfonsament de les pautes tradicionals de sentit. Però també com la sensació d'absència o inviabilitat de qualsevol alternativa" (6).

Davant d'aquesta realitat la postmodernitat renuncia explícitament a la recerca d'un projecte col·lectiu, alternatiu al present model de societat. La fi de la "societat del treball" és viscuda com "absència de desig, pèrdua d'espectatives, atomització browniana, ensimismament edhonista (...) desistiment de la voluntat a favor d'uns pocs que són els qui prenen les decisions, escollits o no (...) (al final es dona) un nihilisme inhibitori de tota militància en partits, esglésies (família, municipi), sindicats i altres pols de cohesió social tradicionals, a favor d'una moral individualista de *carpe diem* o recerca del màxim plaer ara" (7). Els filòsofs de la postmodernitat proclamen la fi del social i l'única referència que resta del social sorgeix per pura i simple juxtaposició de les individualitats. Així la sortida de la crisi no pot confiar-se a una pràctica social. Per a la postmodernitat "l'autoconsciència és l'alternativa de la consciència de classe; la consciència narcisista és l'alternativa de la consciència política" (8). L'atonía i la indiferència són elevades a la categoria de valor universal. Seguint en la reflexió feta per J. Vidal-Beneyto diem que "aquesta atonia constitueix precisament la pedra angular de la democràcia actual. A mesura que creix el narcissisme decreix la militància partidista, s'atenuen els perfils ideològics, disminueix la intervenció ciutadana. S'espectacularitza la política (...). Així, la democràcia avui és això, ni compromís ni participació, sinó un imprecís i confortable espai de possibles públics, que només existeixen en la seva definitiva renúncia a exercitar-se fora de l'àmbit del privat" (9).

L'alternativa real que proposa la postmodernitat no ve a modificar les profundes desigualtats existents en les societats heretades de la modernitat. El discurs postmodern és globalment paralitzador i neutralitzador de tota mena de transformació emancipatòria, tot i que en alguns dels filòsofs d'aquest corrent de pensament puguin endevinar-se algunes propostes que, aïlladament, puguin aportar alguna llum en aquests moments de desconcert. Però per als sectors dominants de la nostra societat, la teorització feta pels corrents postmoderns aporta una bona legitimització al seu poder social, polític i cultural, i serveix, fonamentalment,

per adequar aquest poder a la futura societat del no treball que s'està consolidant. Curiosament, i això hauria de fer reflexionar seriosament a molts d'aquests pensadors, les propostes polítiques derivades del pensament postmodern, en alguns dels seus aspectes, són plenament coincidents amb les reflexions i propostes polítiques que la Trilateral fa en el seu informe sobre la "Governabilitat de la democràcia".

2. Impotència enfront la prepotència

En algunes persones la consciència de la crisi és viscuda des d'un sentiment d'impotència. La magnitud dels esdeveniments desencadenats per la revolució de la microelectrònica i l'aplicació de les noves tecnologies; la complexitat que adquireixen els impactes de la crisi a tots els nivells de l'existència humana; el desconcert que es produeix en no saber massa què fer, i tantes d'altres perplexitats que es deriven d'un moment històric que s'intueix com a fronterer entre dues etapes distintes de la societat, tot esdevé motiu, més que suficient, per estimular la passivitat fruit d'un sentiment de derrota irreversible.

Sense necessitat de subscriure la totalitat d'aquest discurs no és menys cert que, en algun moment o altre, ens hem formulat els interrogants que J.L. López Aranguren resumeix perfectament: "La moral (...) és un quefer en llibertat. Heus aquí la qüestió: *de facto* ¿és possible, es viu com a possible avui el quefer de la vida col·lectiva?, ¿som de veritat nosaltres els qui fem la nostra vida? La crisi, inicialment és aquesta desmoralització de sentir que són altres, pitjor encara, que no és ningú amb rostre identificable, els qui fan i decideixen la nostra vida col·lectiva; ells la fan, o al menys, no ens deixen fer-la a nosaltres mateixos. ¿Qui ens impideix que la puguem fer? La societat en tant que "institució" i poder institucional (...), USA, en tant que superpoder del bloc dins del qual ens sentim satèl·lits els espanyols. L'actuació dels aparells repressius dels "grans" segons el sentir del joves (...) La crisi actual de valors consisteix, doncs, inicialment, en la desmoralització, en la pèrdua de confiança en la tasca del quefer col·lectiu" (10).

3. Cultura de negativitat

Progressivament va emergint en la nostra societat una cultura de la negativitat: no al rearmament, no a l'energia nuclear, no a l'agressió al medi ambient, no al control de la vida quotidiana per part de l'Estat, no al poder desmesurat de la informàtica, no a la política i als partits tradicionals, no a l'OTAN, etc... Aquesta cultura proposa denunciar, en la nostra societat, tot allò que no funciona, no agrada o està contra una determinada racionalitat. Majoritàriament aquesta actitud no arriba a proposar cap alternativa per a superar aquest estat de coses, o, com a molt, les alternatives proposades són sectorials i estan fragmentades respecte als problemes globals de la societat.

Malgrat la relativa parcialitat que pot atribuir-se a alguns dels moviments inspirats per aquesta cultura de la negativitat s'ha de reconèixer, i valorar en la seva justa mesura, que aquesta fa surar part de les contradiccions de la nostra societat. Més endavant veurem la importància que aquesta qüestió ha de tenir en la recuperació d'una nova proposta emancipatòria. Al mateix temps que al voltant de la cultura de la negativitat s'articula un cert nombre de moviments socials, alguns d'ells amb important impacte en la joventut, estan emergint propostes de refús global a la societat sense preocupar-se per quina ha d'ésser la seva alternativa. En aquests casos, des de la cultura de la negativitat es passa a la marginació voluntària de la pròpia societat i del seu entorn. La Icària ja no esdevé un projecte col·lectiu sinó el resultat d'un assaig individual o l'experimentació d'un nombre reduït de persones.

4. Reafirmar una utopia.

¿És cert que la crisi de l'Estat del benestar significa la fi de totes les utopies? Crec que no. El que sembla propi i característic del nostre moment històric no és la "liquidació de totes les utopies", sinó la "fi d'una determinanda utopia, que en el passat cristalitzà al voltant de la societat del treball (...). L'estructura de la societat civil-burguesa quedà configurada pel treball abstracte, per un tipus de treball orientat en funció del lucre, regit pel mercat (...) Aquest treball abstracte desenvolupà una tremenda força configuradora capaç de penetrar en tots els àmbits, no ens ha d'extranyar que les expectatives utòpiques es centressin també en l'esfera de la producció" (11). Doncs bé, la "crisi" és també la fi de la "utopia del treball".

La fallida d'aquest projecte utòpic es deu a la desfeta dels paràmetres econòmics i socials sobre els quals es fonamentava: la societat de treball il·limitat per a tothom i un Estat perfectament capaç de neutralitzar part del conflicte social gràcies a una política social interclassista. A partir d'aquesta realitat cal qüestionar-se seriosament, tal com proposa J.N. García-Nieto (12), "la creença que un increment en la inversió ha d'ésser proporcional a la creació de llocs de treball. En realitat avui la majoria d'inversions —i en el futur serà més així— s'orienten a suprimir llocs de treball, directament productius, dels que arriba a crear (...) en una perspectiva de futur (un futur que ja tenim present) (...) no hi haurà treball directament productiu a ple temps per a tots. El mite de la plena ocupació, tal com ara s'ha entès, s'ha acabat. Aquest fet lògicament incidirà, ja ho fa, en els valors, en les carències i en les necessitats culturals (...) Amb la fi de la plena ocupació directament productiva, es produeix una seriosa mutació en l'anomenada cultura del treball. Aquesta és substituïda per la "cultura de la desocupació o de l'ocupació submergida o de la subocupació".

Les taxes de desocupació en el nostre país s'acosten al 20%, en determinats pobles i comarques els percentatges arriben al 30% de la població; als països in-

dustrialitzats de l'OCDE es calcula que l'atur ja afecta 40 milions de persones i a nivell mundial les previsions apunten cap a alguns centenars de milions. Les previsions no són més optimistes. Cap a l'any 1990 només un 20% de la població activa estarà ocupada plenament, un 30% estarà totalment desocupada i el 50% restant es dedicarà a feines eventuais, temporals o restarà marginada, fonamentalment afectant la població juvenil. El futur prefigura importants nuclis de pobresa i marginació, tant a nivells dels països desenvolupats com accentuant les diferències entre els països del Primer i del Tercer Món.

La sortida de la crisi, fase en la qual ja estem plenament immersos, es prefigura, tal com dèiem abans, com a liquidadora de les importants conquestes socials que el moviment obrer i les classes populars havien assolit en el marc de l'Estat. La crisi de l'Estat social ha posat en qüestió un dels paradigmes de la Modernitat: l'Estat com a lloc per excel·lència a on racionalitzar l'existència humana. Però la crisi de l'Estat no és un problema conjuntural, la gravetat del moment assenyala el caràcter estructural de la crisi. En aquestes qüestions hem passat el punt del sector retorn. La crisi de l'Estat també afecta per igual aquells corrents del pensament socialista que confiaven en una reforma i gestió en l'Estat social com a única via de progrés cap a una millor justícia social. Però la crisi afecta també el socialisme de matriu marxista. El projecte emancipatori de Marx, en part, es construeix en referència a una utopia fortament arrelada, com a punt de partida, en una societat referenciada al món del treball. Avui, les transformacions econòmiques revolucionàries ja no poden ésser concebudes com a simples modificacions de les relacions de producció. Tant perquè la mateixa experiència històrica evidencia que aquestes, per si soles, no són garantia suficient per transformar radicalment la societat, com perquè avui l'organització del treball ha modificat profundament les primigènies caracteritzacions marxianes de l'evolució de les forces productives.

Totes aquestes consideracions ens dibuixen un futur molt diferent del que havíem imaginat com a realització històrica dels ideals de justícia, igualtat i solidaritat. Sobre aquest futur diu J.N. García Nieto "acceptar que les actuals tendències s'incrementaran i aguditzaran (vol dir): una societat basada en un teixit social fragmentat, insolidari, amb profundes diferències econòmiques, socials i culturals, una societat inestable i generadora de mecanismes de marginació, quan no repressius", (13).

La consolidació d'aquestes tendències significa que de cap manera es podran assolir plenament els objectius socials tal com els havien forjat les utopies sorgides en el si de les lluites emancipatòries. La mutació de la societat moderna ha pesat una feblesa teòrica de les mateixes ideologies que havien donat cohesió racional a aquestes aspiracions emancipatòries de la humanitat. Ni els diversos corrents del socialisme, alguns d'ells en l'exercici del poder, ni les diferents alternatives comunistes han pogut ni sabut articular una resposta social que guanyés, una nova credibilitat utòpica. Massa sovint les propostes socialistes i comunistes evidencien una manca d'originalitat i són una simple repetició, amb un nou ma-

quillatge històric, de les velles utopies socials. Constatar aquesta situació no equival a signar l'acta de defunció de qualsevol utopia social. Significa que cal re-situar el projecte utòpic en unes altres coordenades.

La reconstrucció de la proposta utòpica no pot oblidar aquesta orientació prefetent: la utopia es presenta com una alternativa alliberadora. El projecte utòpic es fonamenta en l'esperança d'una societat on hi hagi justícia real per als pobres i oprimits. I només és possible alimentar aquesta esperança si des d'ara existeix un compromís polític i social a favor de la justícia i l'alliberament dels pobres i oprimits i l'aparició de "l'home nou". És per això que tot projecte polític i social, que prengui aquesta orientació, esdevé un imperatiu moral.

Però la utopia social no pot construir-se sobre les seguretats del passat. És per això que cal assumir plenament on estem i des d'on reflexionem. Tal com ha dit J. Ramoneda (14) "hi ha tota una sèrie de coses que encara són aquí però que han envellit i ja no funcionen i les noves encara no han arribat a prendre cos, a prendre forma, de manera que puguin ocupar el lloc de les velles". Aquesta és una situació de crisi, i des d'aquesta realitat hem d'articular una nova proposta utòpica emancipatòria. El repte és seriós. Des de la provisionalitat del present s'ha d'articular una reflexió que permeti anticipar el futur al propi moment present. "En la mateixa cultura de la crisi poden descobrir-se els gèrmens d'una altra manera d'entendre el cicle de la vida activa de la persona, possiblement més creatiu i humà que no el que ha determinat fins ara el treball directament productiu o la seva recerca expectant iangoixada quan s'està en situació d'atur" (15).

III. ESPERAR CONTRA TOTA ESPERANÇA

¿Per què afirmen que cal continuar construint, o reconstruint, un projecte utòpic? ¿Per què, per damunt de totes les limitacions existents, té encara sentit afirmar, tal com ho feien els primers cristians, que cal esperar contra tota esperança?

En primer lloc, en la cultura de la crisi, s'estan incubant algunes experiències particulars on s'intueixen elements d'una organització social i d'un projecte d'home nou alternatiu. Aquestes experiències ens permeten afirmar esperançats que no totes les portes estan totalment tancades. Una altra possible resposta s'orienta cap a motivacions més ètiques i morals. Pel filòsof J. Jimenez "no hi ha cap norma ètica absoluta, com tampoc crec en l'existència de normes ètiques absolutes" a les quals els homes puguin referenciar-se per justificar ara un projecte utòpic, però "sí que hi ha una normativa ètica que, en devenir concret històric de la nostra cultura, ha situat les idees de llibertat i igualtat com a pautes antropològiques bàsiques d'una societat no escindida i per tant com a criteris morals de fonamentació del comportament" (16).

Els cristians, a més de les anteriors motivacions, tenim altres raons on fonamentar una obstinada voluntat de reconstruir un projecte utòpic capaç d'aportar

motius nous d'esperança a la història de la humanitat. La identitat cristiana es basa en una pràctica que proclama el triomf de la resurrecció sobre la mort, sobre qualsevol forma de mort; és l'afirmació de l'alliberament sobre l'opressió i la injustícia. La pràctica alliberadora es situa al bell mig del nucli de l'experiència cristiana. La justícia brota de la fe, i la lluita per la justícia esdevé el lloc on situar l'experiència religiosa de l'amor de Déu. Conèixer Déu és obrar amb justícia a favor dels pobres, marginats i oprimits. L'amor al proïsme és el lloc on el cristià troba Déu. No és possible estimar Déu al marge del servei dels homes i dones del nostre temps. A Déu se l'estima històricament i en concret per mitjà de l'amor al proïsme. La primera carta de Joan no permet cap interpretació espiritualista sobre el que és l'amor a Déu.

Si avui els cristians hem de seguir parlant i construint esperança, és perquè és una exigència de la fe, i, al mateix temps, és una demanda que també ens fan homes i dones que confessen altres creences. Una de les contribucions que els cristians podem fer a l'actual panorama polític i cultural, qui sap si és la més destacada, és la d'ésser testimonis d'esperança per a aquells sectors de la societat que són, o estan en vies d'esdevenir, els pobres i els oprimits del present moment històric. La reflexió i l'experiència cristiana s'ha de situar, tal com diu G. Girardi "en relació a aquesta crisi d'esperança i que, a partir d'aquesta energia de la fe, de la qual nosaltres som, malgrat tot i potser sense adonar-nos-en, els testimonis, poguem contribuir, encara que sigui per mitjà d'un crit, a relançar en el món l'esperança" (17).

L'experiència cristiana sobre l'esperança ha d'esdevenir una bona nova a proclamar en un Món abocat a la desesperació per la por al desastre nuclear i pels efectes negatius del canvi de societat. La reflexió cristiana sobre l'esperança no és un entreteniment cultural. La nostra esperança està condensada en una praxi alliberadora que, interpel·lant la nostra caritat, té un dels seus fonaments en la dinàmica contemplació-acció existent en la paràbola del bon samarità. El dilema a què ens aboca Jesús en preguntar-nos, per mitjà de la interpel·lació del mestre de la llei "¿quins són els meus germans?" es resol únicament a favor del samarità. Aquest fou l'únic que no contemplà la seva realitat amb indiferència o ignorància i després emprengué una actitud alliberadora del sofriment.

Així doncs, alliberar l'oprimit, fer justícia a favor dels pobres i promoure la dignitat dels marginats, dels perseguits, dels humiliats esdevenen l'imperatiu ètic fonamental per als cristians i donen sentit a l'amor cristià. El Déu de la fe cristiana no es desenten mai d'aquest compromís i l'ètica cristiana es situa en aquesta perspectiva. La identitat cristiana s'orienta cap a l'adveniment del Regnat de Déu. Regne d'amor en la història.

Precisament han estat alguns pensadors marxistes no cristians els qui han assenyalat també que la identitat cristiana s'hauria de fonamentar en una pràctica preferencial a favor de la justícia i que això és una inestimable aportació que els cristians poden fer a les lluites d'emancipació, així com a les teories que les cohesionen. Pel filòsof marxista M. Machovec "El cristianisme ha complert només

d'una manera primitiva i ara ja molt anticuada el principal manament ètic del seu mestre «Ves i ajuda al proïsme». Més encara, en realitat el cristianisme no ha complert aquest manament. Els marxistes estan convençuts que ells mateixos recullen l'herència positiva de la causa de Jesús —l'amor operant al proïsme— i la realitzen, o la realitzaran". Però l'incompliment d'aquest manament no significa la seva irrelevància. Més endavant el mateix Machovec afirma "Però en la hipòtesi que hagués de viure en un món que pugui oblidar totalment la «causa de Jesús», llavors no voldria seguir-hi vivint. Em sembla que en un món així, sense la «causa de Jesús», fóra impossible el triomf, entès correctament, de la «causa de Jesús» (18). Diverses experiències confirmen aquesta opinió. La revolució sandinista i la seva vertebració en la forma d'estat de Nicaragua en són un bon exemple. És per això que la Teologia de l'Alliberament, més enllà del debat estrictament i metodològicament teològic, és un problema polític i, en el context dels països del Tercer Món, una de les qüestions més importants i preocupants per les noves formes de colonialisme i imperialisme.

La realització de la causa de Jesús, la pràctica operativa i eficaç d'amor al proïsme i la presència activa en les lluites d'alliberament dels pobres i oprimits, són aspectes concrets de com els cristians podem respondre a una realitat que no ens deixa indiferents. El sofriment de la humanitat, el crit de l'oprimit, el dolor de l'home o de la dona més propers, són motius prou importants i seriosos per mobilitzar energies fins al límit final tal com l'evangelista Joan ens ho recorda "Aquest és el meu manament: que us estimeu els uns als altres com jo us he estimat. Ningú té un amor més gran que aquell que dóna la vida per ells" (Jo 15,12-13). Aquesta és la identitat més pregonada de l'amor cristià: la total entrega a l'amor al proïsme, "fins a la mort". És un amor sense límits, sense condicions, és l'amor absolut. Si "la cultura de la crisi" ens porta a la passivitat o a la inhibició de la nostra realitat difícilment podrem afirmar que en la nostra història "hi ha lloc per a Déu".

IV. PLANIFICAR EL FUTUR, RECONSTRUIR LA UTOPIA

Situant-me en la perspectiva de l'exercici de la raó crítica voldria fer una breu referència, com a cloenda d'aquest article i sense cap ànim d'esgotar la temàtica, conscient que és una reflexió feta per un no especialista, a alguns aspectes relacionats amb el camp de l'ètica. La reconstrucció de la utopia no pot fer-se sense una radical modificació de l'ètica pública i privada.

Tot projecte ètic que vulgui ésser alliberador ha de partir de les condicions reals de l'existència humana i orientar la conducta moral cap a la creació d'una nova societat i un "home nou". Així doncs, aquesta ètica té una dimensió política. Els cristians han de reconèixer que la construcció d'una ètica alliberadora és un procés autònom respecte la fe, encara que no sigui estrany a ella. L'ètica cristiana, aquella que neix dels imperatius alliberadors de la Bona Nova de Jesús, no pot desentendre's de descobrir en els components socials quins són els valors que

expressen realment un projecte alliberador. "La reflexió ètica no s'esgota en una lectura política. La lectura ètica de la conducta política, quan es fa des d'una perspectiva global, inclou una dimensió ètico-utòpica. L'eficiència política també ho és moral en la mesura que compleix les exigències d'un projecte no realitzat que es valora com a superior a l'existència perquè pot complir les esperances 'umanes del regne de llibertat o del regne de Déu' (19).

Per a superar els impactes de la "cultura de la crisi" han d'ésser objecte de la reflexió ètica qüestions com: la nova cultura de l'ocupació i treball; la realització dels drets i llibertats en una societat democràtica; les formes d'incrementar la participació popular en l'Estat democràtic; la creació d'una nova cultura política sensible a l'emergència dels nous subjectes de la història i al nou paper dels partits polítics i moviments socials. Aquesta reflexió ètica també hauria d'ocupar-se de les relacions que s'estableixen entre el projecte utòpic i les ideologies, molt especialment amb el marxisme i el socialisme; com es consolida una societat plural i tolerant; de quina manera el model de societat promou la pau i el desarmament; etc... Totes aquestes qüestions, entre d'altres, tenen una important incidència en el que s'ha definit com a "cultura de la crisi" i en les seves possibles alternatives. Però encetar una reflexió sobre cada un d'aquests aspectes, encara que fos de forma superficial, significaria sobrepassar en escriure els límits raonables d'aquest article. Per això, com a contribució més personal al debat sobre ètica i reconstrucció de la utopia, em referiré exclusivament a un tema particular: quin és el projecte "d'home i dona nous" que ha de presidir aquesta utopia?

Projecte d'home nou

Des de la fe cristiana el fi últim de tot projecte polític emancipatori i alliberador, així com del propi procés de salvació, és la creació de "l'home nou". Aquest es prefigura com a persona lliure, la persona amor que és totalment solidària, l'home i la dona que viuen la plenitud de l'amor en relació amb el seu proïsme. Pels cristians aquest "home nou" és tot un símbol irrenunciable, perquè ell es situa al nucli de la nostra experiència de Déu. "L'home nou" apareix, en l'horitzó de l'esperança, com el fruit d'amor de l'acció salvífica de Déu en la història. És l'home reconciliat plenament amb Déu i partípcip de la plenitud del seu amor. Però la utopia de "l'home nou" no es pot viure al marge de la història. El camí cap a la plenitud del projecte de "l'home nou" esdevé una responsabilitat històrica. En aquesta responsabilitat hi participen a partir de diferents confessions i darreres motivacions, homes i dones que lluiten per un món més just i igualitari. És a partir d'aquesta experiència concreta de la lluita ètico-política per l'alliberament com es van prefigurant els valors que caracteritzen "l'home nou".

A la llum d'aquestes experiències E. Cardenal identificà "l'home nou" com "aquell home desprovist d'egoisme, l'home que viu en funció dels altres, per a servir-los. És l'home d'una societat socialista, d'una societat en la que l'home ja no explota l'home (20). Tot i que les paraules del sacerdot-poeta-ministre poden

semblar esquemàtiques, no és menys cert que evidencien que el model d'home proposat en les societats occidentals, totes elles fonamentades en unes estructures socio-econòmiques d'explotació, estan ben lluny del projecte d'home nou dibuixat pel poeta. Les nostres societats són fortament insolidàries i competitives. Des d'aquesta realitat difícilment es pot esperar l'emergència de "l'home nou". Per fer-lo possible és necessari realitzar un canvi radical de les estructures socials. Diu el ministre sandinista "amb el canvi del sistema de producció s'aconseguirà viure l'Evangeli; es podrà crear l'home nou, o sigui, a escala social, no solament individualment i en contra de la societat" (21).

L'aparició d'un nou model de persona, orientat cap a la plenitud de "l'home nou", no com a excepció sinó com a característica generalitzable dels individus d'una societat, no pot confiar-se a la simple revolució en les estructures socio-econòmiques i polítiques. Aquesta transformació és una condició necessària, però no és una condició suficient.

Només cal repassar les realitats socials nascudes de les diverses lluites d'emancipació de la història —totes elles volent concretar un projecte utòpic— per a veure llurs limitacions. Part del fracàs d'aquestes experiències es deu, en bona mesura, al fet que en la majoria d'elles ha existit una sobrevaloració del determinisme econòmic. La transformació de la base econòmica de la societat semblava que havia d'actuar com a pedra filosofal a partir de la qual articular la resta de la societat. La realitat no ha confirmat aquestes previsions, tot al contrari. En algunes societats la modificació de les relacions econòmiques no ha permès cobrir encara les pròpies demandes socials, en d'altres les millores socials no han possibilitat una veritable transformació de les pautes de comportament i el sistema de valors de les persones. La mateixa experiència històrica ens demostra que s'han fet moltes revolucions, però no s'han canviat les persones. He volgut accentuar el caràcter pretèrit d'aquest judici perquè avui hi ha algunes experiències que semblen voler-se orientar en un altre sentit. La revolució sandinista, per exemple, aporta una originalitat que fa que Nicaragua sigui avui una gran esperança històrica que, si arriba a superar el ferotge assedi a què està sotmesa, permeti unificar en una sola dinàmica la revolució i la construcció de l'home nou.

La formació de "l'home nou", una persona integralment solidària i amb capacitat d'estimar gratuïtament els altres, es fa potencialment possible tant per l'existència d'unes estructures socials i polítiques justes, com perquè s'inicia una transformació alliberadora dels valors que alienen la persona. Diversos textos de les primeres comunitats cristianes assenyalen com el naixement de l'home nou és una lluita constant contra totes les forces que alienen l'home vell. En la seva fe el projecte de "l'home nou" forma part íntima de la utopia cristiana. "L'home nou" és un projecte permanent al qual s'ha de tendir, conscients que la seva plenitud no és del tot assolida malgrat la pròpia realització històrica dels valors que prefiguren aquest model de persona. La utopia de "l'home nou" s'ha d'anar reconstruint sempre a partir de la pròpia experiència humana en la seva permanent lluita per un futur més alliberat i alliberador. La dimensió utòpica continguda en

el símbol de "l'home nou" fa que la pràctica ètica s'orienti, en tot moment, cap a una plenitud humana sempre superior al sistema de valors que prefiguren la condició humana en un moment històric determinat.

La reconstrucció del projecte utòpic global ha de patir de la necessària transformació del sistema de valors que presideix i regula les relacions humanes. Per assolir aquests objectius caldrà dedicar una atenció preferent a les següents qüestions.

a. Educació i renovació cultural

L'emergència de la nova societat fruit de la crisi representa un desafiament seriós al vigent sistema educatiu. Per una part, l'aparició de noves tecnologies i de noves demandes socials han de transformar la pròpia oferta educativa adequant-la plenament a les noves exigències i ampliant els seus destinataris. Bona part de les actuals professions i els seus ensenyaments s'hauran modificat i, en alguns casos, desaparegut, abans de la fi del segle. El repte és transformar des d'ara l'oferta educativa per orientar-la cap a les noves professions i ocupacions emergents i les noves demandes associades a la mutació social.

El projecte educatiu ha de respondre necessàriament al següent dilema: educar per a l'atur o educar homes i dones capaços de resituar-se cap a les noves demandes del món del treball i de vèncer eficaçment les noves formes de marginació econòmica, social, política i cultural. L'educació orientada exclusivament al treball productiu ha de ser substituïda per una proposta educativa que contempli el fet que el treball ja no serà un bé generalitzable, ni l'activitat que ocuparà major temps de les persones, ni totes les persones mantindran la mateixa relació amb el treball productiu. aquesta nova perspectiva obre les portes a l'educació per a l'oci i el temps de lleure; a la formació permanent i la formació d'adults; la creació de noves formes de dinamització cultural; en definitiva, s'eixampla enormement la mateixa oferta educativa a tots els nivells d'interès de l'existència humana. Per respondre a aquesta realitat cal promoure noves iniciatives que omplin de contingut cultural els grans buits del temps desocupat, o no ocupat en activitats directament productives. Nou contingut d'un projecte educatiu que tingui com a objectiu últim valorar més positivament la riquesa cultural que la riquesa econòmica que dóna la possessió de béns de consum. Paral·lelament, aquestes iniciatives culturals han d'animar una àmplia tasca de culturalització de les capes populars a fi de superar tota mena de discriminació cultural o de privatització de la cultura.

El projecte cultural-educatiu, si certament s'inscriu en una perspectiva emancipatòria, ha de potenciar una transformació cultural de profunda significació antropològica. Algú ho ha resumit dient "cal abandonar la cultura del tenir, per la cultura de l'ésser". El projecte "d'home solidari" ha de vertebrar i nuclear la proposta educativa i cultural. D'aquesta manera l'essència de l'home es defineix, no tant per una aproximació idealista a la qüestió: ¿què és l'home?, sinó a partir

d'un continuat descobriment del sentit de l'existència humana a través dels valors que emergeixen de l'acció alliberadora. Des d'aquesta preocupació antropològica la proposta d'una ètica solidària i alliberadora ha d'ésser una inquietud fonamental de l'acció educativa. Aquesta ha de capgirar el model d'home forjat en les societats occidentals. En el centre d'aquesta preocupació antropològica s'ha de situar el descobriment de "l'altra persona" com a realitat interpel·lant i com a únic camí possible per a trobar respostes als interrogants que planteja l'existència humana. Però aquest "altre" no és un simple reflex d'una concepció idealista del que ha d'ésser l'individu separat de les condicions materials que el determinen i condicionen, tot el contrari. La materialitat on es dona la història humana entra de ple en les preocupacions antropològiques. Així doncs "l'altre" que dona sentit a "l'home solidari" és aquell que, per l'existència d'unes estructures injustes, no pot assolir el dret a la plenitud total inherent a la naturalesa humana, és el pobre, el marginat i l'oprimit.

A partir d'aquesta perspectiva el projecte educatiu ha de servir per a orientar l'acció pràctica de les persones a favor de l'alliberament de la humanitat de tota mena d'injustícia. És responsabilitat de l'educació resituar aquest alliberament com a imperatiu ètico-moral, ja que "la decisió a favor de l'alliberament de les persones no és una dada que es conegui, sinó una opció que es pren, és un projecte-valor que es justifica per si mateix i que constitueix el principi immanent dels judicis morals" (22).

b. Testimoni i militància

Al llarg d'aquest article ja s'han donat abundants referències que evidencien l'estreta relació existent entre la pràctica a favor de la justícia, l'experiència cristiana i el projecte utòpic. Voldria referir-me ara a algunes de les qüestions relacionades amb aquestes realitats. Em refereixo a la importància que tenen la militància i el testimoni per a la bona realització global d'aquest projecte.

Cal recuperar de nou el sentit de la militància i el testimoni com a parts irrenunciabls del propi projecte ètic alliberador. És inqüestionable que en el nostre context cultural hi ha un desprestigi notable de la militància i el testimoni. Determinades pràctiques polítiques i modes culturals afavoreixen aquest estat de coses. Però és innegable que la pèrdua de credibilitat que han sofert els projectes utòpics en general pot atribuir-se, en bona mesura, al fet que no s'ha sabut donar un testimoni de coherència entre els valors que es deien defensar i l'acció política. Aquesta incoherència, que de vegades ha afectat la pròpia pràctica personal, ha anat convertint progressivament els ideals utòpics en simples idees mudables segons les necessitats polítiques o les conveniències culturals del moment. És necessari, situats en la perspectiva de la reconstrucció del pensament utòpic, recuperar la credibilitat a partir de re-instaurar una línia coherent entre la pràctica i el món de les creences. La recuperació de la coherència de la praxi no és una matèria que pugui reduir-se exclusivament a l'esfera privada, aquella afecta per igual a l'es-

fera pública. L'activitat política, tant dels partits com de les institucions públiques, ha d'ésser penetrada per aquesta moralització orientada a recuperar la credibilitat de la seva praxi.

La militància és una paraula en desús o que desperta fortes ironies i recels. Per a moltes persones militar o la militància són experiències associades a unes vivències personals, massa properes en moltes ocasions, plegades d'importants frustracions, sacrificis valorats com a inútils o poc reeixits. Certament, és sabut que la transició democràtica havia esdevingut un absolut al qual es supeditava la resta de projeccions de la vida personal. La nova realitat política ha descol·locat moltes persones, i vells valors i velles actituds han estat fortament qüestionades. Però cap d'aquestes realitats, per més dures que siguin en l'experiència personal, neguen l'evidència que la reconstrucció del projecte utòpic no pot fer-se si no es dona un esforç militant. La transformació de la societat només serà possible si hi ha una voluntat pràctica de fer-la possible. La militància és imprescindible.

La recuperació de la militància pren una doble dimensió. És un problema que s'inciu en el camp de la moral personal. La utopia exigeix una praxi i una coherència en el testimoni de les persones. Però a més, és una qüestió que afecta la moral pública. Es dona com a exigència als propis moviments socials, polítics i sindicals o d'altres. Aquests han de revisar, a la llum de les presents experiències, el nou sentit que pren el valor de la militància perquè sigui un valor alliberador i no alienador. L'aparició de noves demandes i necessitats socials han diversificat enormement les possibilitats de la militància. Això és positiu. Els nous moviments socials obren la seva realitat organitzativa a riques i suggerents possibilitats de fer participar, en el projecte de transformació del món, a amplis sectors de la societat. Aquesta proposta, neix a partir d'unes noves pràctiques socials, hauria d'incorporar-se, prèvia resituació contextual, en el marc organitzatiu i militant dels partits i sindicats més històricament i tradicionalment organitzats.

c. Anticipació dels valors utòpic

Cal planificar el futur i cal anticipar-lo. De la combinació d'aquests dos elements estan sorgint ja diverses experiències que alimenten l'esperança. Aquestes noves realitats fan creure que la utopia és possible. L'esperança no es basa en un somni idealista, sinó que es fonamenta en un futur que comença a prefigurar-se en algunes realitats que, encara que d'una forma tímida, van estenent-se per tot arreu. De la mateixa manera que cal orientar l'acció política i sindical perquè les estructures de la societat possibilitin el projecte utòpic, al mateix temps cal ésser sensibles per valorar una sèrie d'experiències pràctiques que, tot i que encara algunes d'elles són embrionàries, condensin aquest projecte utòpic com a vivència i anticipació. La pròpia gravetat de la crisi ha estimulat diversos col·lectius a desenvolupar iniciatives que són font certa d'esperança. L'aparició de formes imaginatives de creació de noves formes d'ocupació; la consolidació d'experiències de treball social; l'estímul a l'autorganització dels treballadors d'empreses en crisi o

de joves en recerca del primer treball; l'associacionisme juvenil per lluitar efectivament contra l'atur, són, entre d'altres, experiències que demostren que encara és possible endegar una dinàmica que eviti la marginació sense retorn a què ens aboca la crisi de la societat del benestar. Mentre que per a un sector de la societat l'atur es viu com un drama inexorable, enfront del qual no es pot fer res, per a altres persones aquesta nova realitat ha estat un poderós al·licient per a la imaginació i la creativitat en els terrenys econòmic, social, cultural i polític. En l'opuscle intitolat "Atur treball planificació de futur" els seus autors, J.N. García-Nieto i E. Rojo, (23) recullen una sèrie de propostes de com avui, amb imaginació i creativitat, es poden iniciar vies d'alternativa a l'actual situació de crisi.

A més dels anteriors aspectes, la situació de crisi ha promogut l'aparició d'iniciatives de solidaritat activa amb aquelles persones que pateixen els efectes més dramàtics de l'atur (fam física, problemes d'escolarització dels fills, dèficits d'assistència sanitària, malalties psíquiques, marginació cultural i social, pobresa, etc...). Diverses propostes d'acció solidària han donat un sentit renovat a la dimensió benèfica de la caritat cristiana. Al mateix temps que s'exercia aquesta resposta immediata contra alguns dels efectes de la crisi, s'iniciaven profundes reflexions sobre el caràcter global de la crisi i quines actituds ètiques calia emprendre. Han estat fonamentalment des d'aquests nuclis de solidaritat activa amb els aturats des d'on han aparegut suggerents reflexions de com compartir el treball en una època d'escassetat; de com viure l'austeritat; de com reutilitzar els recursos emprats en la producció de béns superflus, etc... L'aparició de moviments pacifistes organitzats ha enriquit notablement aquesta reflexió. Des de la seva especificitat, aquests moviments han reflexionat sobre com reinvertir els recursos destinats a despeses militars en un nou desenvolupament econòmic més just i solidària, tant en un país com en la seva projecció internacional.

Planificar el futur, aquest és el repte més seriós que tenim al davant. Amb aquestes notes he intentat expressar que el futur-esperança no neix únicament d'una acurada prospectiva i una ajustada planificació econòmica. Al costat d'aquests elements més tècnics, sempre imprescindibles, cal una renovació de tot un sistema de valors ètics i una profunda transformació de la moralitat pública i privada. La reconstrucció d'un nou projecte utòpic només serà possible si la humanitat reneix a la solidaritat.

NOTES

- (1) M.A. Quintanilla y R. Vargas Machuca, *El socialismo del futuro*. Leviatán nº 18, Madrid, 1984. p. 96
- (2) J. Ramoneda, *La cultura de la crisis*. Saber nº 1, Barcelona, 1985. p. 16.
- (3) M. Vidal, *La libertad: frente ético de la sociedad actual*. Iglesia Viva nº 114, València, 1984. p. 577-578
- (4) J. Habermas, *El fin de las utopías*. El País, 9-diciembre-1984, p. 14-15
- (5) J. Ramoneda, o.c. p. 18
- (6) J. Jiménez, *Filosofía y emancipación*. Espasa Calpe, Madrid, 1984. p.11
- (7) F. Castello, *Tiempos modernos*. El País, Barcelona, 30-gener-1985. p.9
- (8) J. Vidal Beneyto, *El grado cero de lo social*. El País, Barcelona, 2-diciembre-1984. p.14-15
- (9) J. Vidal Beneyto, o.c. p.14-15.
- (10) J.L. López Aranguren, *La situación de los valores éticos en nuestra sociedad democrática*. Instituto Fe y Secularidad y Fundación Friederich Ebert, Madrid, 1985. p. 14
- (11) J. Habermas. o.c. p.14-15
- (12) J.N. García Nieto, *La formación de trabajadores en el contexto de una sociedad marcada por el paro*. Actas de la Jornada de Educación de adultos en Andalucía, Sevilla, Diciembre 1984
- (13) J.N. García Nieto, *Exigencias para una política de empleo alternativo-planificar el futuro en Treball i atur*, J.N. García Nieto y E. Rojo editors, Fundació EMI, Barcelona, 1984. p. 74-75
- (14) J. Ramoneda. o.c. p.18
- (15) J.N. García Nieto, *La formación de trabajadores en el contexto de una sociedad marcada por el paro*. o.c.
- (16) J. Jiménez. o.c. p.133
- (17) G. Girardi, *Los cristianos ante el marxismo, balance y perspectivas*. *Diálogo Cristianos por el Socialismo*, nº 1, Madrid, 1985. p.31
- (18) M. Machovec, *La causa de Jesús y reflexiones que se hace un marxista en Los marxistas y la causa de Jesús*, Sígueme, Salamanca, 1976. p.104 i 124
- (19) S. Silva Gotay, *La teología de la liberación: implicaciones para la iglesia y para el marxismo*. Ediciones de CEPAE, Santo Domingo, 1985. p.277-278
- (20) E. Cardenal, *La santidad de la revolución*. Sígueme, Salamanca, 1976. p.31
- (21) E. Cardenal, *ibid*. p.33
- (22) S. Silva Gotay. o.c. 283
- (23) J.N. García Nieto i E. Rojo, *Atur-treball, planificació del futur*. Quaderns "Cristianisme i Justícia", nº8. Barcelona, 1985.

BIBLIOGRAFIA RECOMANADA

J. Ramoneda. *La cultura de la crisi*. Saber n.º 1. Barcelona 1985, p. 16.

Després de constatar que existeix un punt de partida comú en moltes reflexions sobre la crisi (les coses no van bé i ningú no sap què ha de fer), fa un repàs de les diferents qüestions que caracteritzen l'anomenada "cultura de la crisi". La seva reflexió és profunda i orientada a interrogar-se sobre si una nova il·lustració, si la recuperació de les llums de la raó, poden ajudar a superar la present crisi.

J. Jiménez. *Filosofía y emancipación*. Espasa Calpe. Madrid 1984.

Per aquest filòsof els homes i dones d'avui viuen desorientats perquè la crisi ha enfonsat les pautes culturals que tradicionalment havien donat sentit a la vida. L'absència d'alternatives clares contribueix a augmentar la confusió. Davant de tal estat de coses l'autor creu que una reformulació de la filosofia pot ajudar a reconstruir una alternativa emancipatòria si aquella recupera i amplia l'originalitat que presidí l'aparició del pensament Modern.

C. París. *Crítica de la civilització nuclear*. Ediciones Libertarias. Madrid 1984.

C. París mostra que la "cultura occidental" està construïda, en l'explotació humana i la irracionalitat. De forma planera l'autor repasa les contradiccions de la "civilització occidental". Atribueix la seva pèrdua d'humanisme i tradició crítica per la seva submissió a la lògica del profit i poder. En les darreres pàgines del llibre l'autor dibuixa una possible alternativa a partir del que ell anomena la recuperació de la "raó utòpica".

QÜESTIONARI PER AL DIÀLEG

1. Per tal d'aconseguir una societat més solidària, enmig de la crisi:
a) com podem compartir realment el "treball"; b) com podem fer-nos solidaris amb els aturats i marginats; c) quines accions cal demanar a les entitats públiques?
2. El desconcert del nostre temps, ¿pot atribuir-se a què s'han perdut les utopies? Quina relació hi ha entre política "realista" i utopia?
3. Quines iniciatives reals caldria impulsar perquè l'Església fossim testimoni real d'Esperança (de Resurrecció) en un món en crisi?